

Belge Yayınları : 110
Birinci Baskı : Aralık 1990

© Oxford University Press, 1987.

TURKEY IN TRANSITION/Baskıya Hazırlayan : İrvin C. Schick ve E. Ahmet
Tonak/Kapak Düzeni : Yusuf Aslan, MAYA/Dizgi-Baskı : FİNAL OFSET/Kapak
Baskı : Orhan Ofset/BELGE-ULUSLARARASI YAYINCILIK : Başmuhasip Sokak,
Talas Han 16/302 Cağaloğlu İSTANBUL/Tel. : 511 63 20

Derleyenler :

İrvin Cemil Schick/Ertuğrul Ahmet Tonak

GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE



M. Ali Ağaogulları/Murat Belge/Cem Eroğul
Alpaşan Işık/Çağlar Keyder/Ronnie Margulies
İrvin C. Schick/Taner Timur/E. Ahmet Tonak
Binnaz Toprak/Semih Vaner/Stefanos Yerasimos
Ergin Yıldızoğlu

Bogazici University Library



39001102683169

14

çatıştığı süreç, köktencilleşme sürecidir. Köktenci çözümleri savunan görüşler güçlendiği ölçüde, orduya —bunlara karşı— müdahale eğilimi artmaktadır. Buna karşılık, Türkiye deneyiminde demokratikleşme ile liberalleşme eğilimleri, askerleşme süreci ile kimi zaman uyuşmuştur. Gerçekten de, özellikle 27 Mayıs 1960 hareketi, Demokrat Parti'nin kesintiye uğrattığı liberalleşme sürecini yeniden işletmek için yapılmıştır. Bu hareketin getirdiği anayasa, hem Türkiye'ye liberalleşmenin görece en ileri dönemini yaşatmış, hem de toplumun ilgisini gerçek sorunlara çevirerek demokratikleşme sürecini önemli ölçüde hızlandırmıştır.

Ne var ki askerleşme süreci, aynı zamanda Çok Partili düzenin karşısındaki en büyük tehlikeyi de oluşturmaktadır. Siyasal oyunda silâhlı kuvvetlere sürekli olarak hakem rolünün tanınması, kaçınılmaz bir biçimde, hakemin oyuncu haline gelmesi eğilimini yaratmaktadır. Bu nedenle, köklü bir sivilleşme, Türkiye'de Çok Partili düzenin sağlıklı gelişiminin giderek ilk koşulu haline gelmektedir.

BÖLÜM 5

Sol

Murat Belge(*)

(Ahmet Samim)

1960'tan 1980'e yirmi yıl boyunca Türk solu, dikkat çekici militanlığını ve hiç de azımsanmayacak kitle desteğini ülkessinin ve döneminin gerçeklerine uydurma mücadelesi verdi. Sonunda sosyalistler 1979 seçimlerinde oyların yüzde 3'ü gibi pek küçük bir oranını elde edebildiler. Bu yazının yazıldığı sıralarda ise Sosyalist örgütler yasadışı ilân edilmiş durumda Türk solunun hem başarısızlığı hem de potansiyeli, İstanbul'un Taksim meydanında 1 Mayıs 1977'de yapılan kültürel mitingde simgeleşmişti. Kutlama çağrısını Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DISK) Türkiye'deki iki işçi konfederasyonundan daha köktenci olanı yaptı ve mitingde 200 bini aşkın sosyalist katıldı. Sosyalistler, farklı ve çoğu da birbirine rakip flamalar altında toplanmışlardı, Devrimci Yol'un 40 bin kadar izleyicisi vardı, Kurtuluş'un 10 bin. Her ikisi de kökünü 1970'lerin gerilla mücadelelerinden alan bağımsız gruplardı. Türkiye'nin Sovyet yanlısı üç grubu da katılmıştı. Sendikal işçiler kadar bir çok öğrenci ve meslek derneği de vardı. Onları bekleyen tarihi felâket, toplantının kanlı sonucunda cisimleşecekti. Maoist bir grup mitingin «sosyal faşist» niteliğini teşhir etmek amacıyla zorla katılmaya kalkıştığında, kadrolarından bazıları havaya ateş açtı. Hemen ardından, çatılardan, başka stratejik noktalardan kalabalığa yayılmaya başladı. Panik çıktı. Meydanda otuzdokuz ölü kaldı, bunların çoğu da panik sırasında ezilenlerdi. Bu sıralarda sol, sadece önemli ve birleşmiş olmakla kalmayan, ayrıca devletin çeşitli odaklarına da yakın olan bir düşman niteliğindeki aşırı sağla şiddetli bir mücadeleye girecekti. Üç yıl boyunca kavga tırmandı, Ordu yaptığı darbeyle bu faşist tırmanışı da durdurdu; ülke düzeyinde devlet iktidarı için asıl çatışma sağdaki güçler arasındaydı. Ancak bu süreçte sol, siyasi toyluğuyla kendi yenilgisine katkıda bulunmuştu.

Sol grupların faşistlere karşı birleşme yetersizliği solun kolektif

(*) Nait Satlıgan tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1. Ateş açanların bir kısmı, Devlet Su İşleri binası gibi kamu yapılarının çatısına mevzilenmişti.

tif toyluğunun en çarpıcı göstergesiydi ama sorun tek başına, parçalanmışlık ve sekterlik değildi. 1980 askeri darbesinden önce Türk solundaki rakip gruplar yelpazesi oldukça şaşırtıcıydı: önce en büyük örgüt durumundaki, gevşek yapısıyla neredeyse bir federasyonu andıran Devrimci Yol vardı. İkincisi, Maocular, belki de Çin dışında dünyanın en yüksek tirajlı Çin yanlısı günlük gazete olan *Aydınlık*'ı yayınlıyordu. Üçüncüsü fabrikalarda ve bazı sendikalarda, geleneksel Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) önemli nüfuzu vardı. Ancak, bu üç genel akımın —bağımsızlar, Maocular (ya da Çin yanlıları) ve Sovyet yanlıları— her biri de kendi içinde görece güçlü rakip fraksiyonlara bölünmüştü. Elbette belirtilmelidir ki, Türk solunun rengârenk bölünmeleriyle, Ankara'daki parlamento ittifakları ve hükümetler silsilesinin geleneksel istikrarsızlığı arasında paralellik vardı: bölünme Türk toplumunun genel bir özelliğidir. Tüm sol grupların, aralarındaki bölünmelere rağmen siyasi pirtik ve kitle çalışmasının yürütülmesi düzeyinde aynı derecede paylaştığı bir şey vardı ki, bu da kitle çizgisi adına kitleliliğe yabancılaşma eğilimidir. Mesela pek çok İstanbullu her gün Boğaz'da karışandan karşıya geçmek zorunda; vapurlar kalabalık, yolculuk özellikle iş sonrası yorucu. Vapurdan inip, yolun sonraki kısmı için otobüs derdine düşmüşken bir de «iktidar namlunun ucunda» diye bağırarak militanlarla karşılaşan kalabalıkların neler hissedeceğini hayal etmek güç değildir. Kaldı ki aşırı sol, bütün dünyada böylesine ters tepen siyasi faaliyetler konusunda tekel sahibi değildir. «Gerçekçi taktisyenlerin maceracılık» izlenimi uyandıran her şeyi mahkûm eden ince hesapçılığı hem yüzeysel sinikliği de eşit derecede moral kırıcıdır, çünkü kitlelerin zorunlu mücadeleciliğini güçlendirecek yerde zayıflatır.

Benzer bir eleştiri, 1977'de az farkla parlamenter çoğunluğu toparlamayı başaran Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) «sosyal demokrat» önderi Bülent Ecevit'e yöneltilebilirdi. Ecevit, halk tabanını sağlamlaştırmakta başarısız oldu ve işçi sınıfını faşizme karşı mücadelede kendisine yardıma çağırarak yerine, halkın karşısında devletin temsilciliğini benimsedi, CHP'nin Atatürk'ü kökenleri, devletçilik ve yukarıdan yönetme geleneği partiyi iktidara geri getirmiş olan tabandan gelen coşkuya baskın geldi. En derin bunalım sırasında Charles de Gaulle televizyona çıkıp halka «aidez moi» (bana yardım edin) diyebilmişti, ama böyle bir kararlılık Ecevit için ulaşılabilecek ötesindeydi.

DISK bir faşist terörist zorbalığa karşı protesto grevi yapınca, Ecevit televizyonda işçilere kendi işlerine bakmalarını söyledi.

2. Bkz. Çağlar Keyder, «Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası» ve Stefanos Yerasimos, «Tek Parti Dönemi»; ve Frederick W. Frey *The Turkish Political Elite* (Cambridge, Massachusetts: M.I.T. Press, 1965).

CHP'nin aczi aşırı sağı cezaretlendirdi, solun moral gücünü kırdı ve işin tuhafı sermaye kesimlerini de hayalkırıklığına uğrattı.

Bu makale Türk solunun iktidarsız «potansiyeli»nin bazı nedenleri hakkında bir incelemedir. Sınıf mücadelesi daha şiddetli biçimler aldığı zamanlarda, solun varlığını iyice hissettirmesine rağmen fena halde yardım ve öz örgütlenmeye ihtiyaç duyan ezilmiş sınıfın günlük hayatında yer etmekte nasıl yetersiz kaldığını gösterir. Bu, sosyalizme giden parlamenter ve ayaklanma yollarına karşı çıkma meselesi değil, kolektivist ideolojisine rağmen barışçı çalışma veya işbirliği talepleriyle neredeyse kötürüm olan solun «militarist» gerçeklerini eleştirel bir süzgeçten geçirme sorunudur. Aşağıdaki kısa, kronolojik inceleme ne Türk sosyalizminin bir tarihi ne de Türk örneğinde sınıf mücadelesinin bir dökümü olma iddiasındadır. Amaç, Türk solunu pençesinde tutan stratejik yönelimsizlik ve buna bağlı «his yapısı» hakkında bir başlangıç araştırmasıdır.

KEMALİST MİRAS

Türk Komünizminin Ölüdoğuşu

Türkiye Komünist Partisi, Haziran 1920'de Mustafa Suphi'nin önderliğinde, Sovyetler Birliği'nde kuruldu³. Rus Devriminin yakınlığı böylece birçok başka ülkeden önce Türkiye'de bir Leninist örgüte yol açtı. Bununla birlikte, Üçüncü Enternasyonalin Türk siyasi hayatı ya da Türk sol gelenekleri üzerinde doğrudan etkisi azdı. Bunun nedeni yalnızca parti çizgisinin çiçeği burnundaki Sovyetler Birliği'nin devlet çıkarlarına tabi kılınması değildi; asıl belirleyici olan, bunun meydana geldiği bağlamdı. Türk komünizmi daha doğuştan Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık hareketinin başarısıyla boğulmuştu.

Atatürk'ün özel bir türden milliyetçiliği vardı ki Dünya savaşı öncesinde miras alınan Osmanlı geleneklerinden kaynaklanıyordu. Devletçe yürütülen Osmanlı aydınlanmasının «Türkleştirilmiş» bir uzantısı olarak Mustafa Kemal'in bağımsızlık hareketi (gerçi sonradan yardımlarını aldı ama) İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı savaştı. Yunanistan'ın Osmanlıların Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden yarar sağlama girişimlerini ezdi. Ama Atatürk desteğini halk direnişinden almıyordu; tersine, köylüleri erler olarak savaşmaya zorlarken, ordusunu terhis edilmiş eski askerlere dayan-

3. Mustafa Suphi konusunda bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1978), s. 192-242; Paul Dumont, «Bolshevisme en Orient: le parti communiste turc de Mustafa Suphi, 1918-1921» *Cahiers du Monde Russe et Sovietique*, 18, sayı 4 (Ekim-Aralık 1977), s. 377-409; ayrıca bkz. George S. Harris, *Origins of Communism in Turkey* (Stanford, California: The Hoover Institution Publications, 1967).

dırdı. Bu yöntemlerle, savaş yorgunu bir ülkede yeniden ordu kurmanın güçlükleri, başlangıçta bir tür popülist politika benimseyen Çerkez Ethem'in yönettiği Yeşil Ordu'nun önde görünmesine yol açtı. Bu ordu, kırsal mütegalibe ve eşrafı mülksüzleştirme umutlarından esinlenen, köylü birliklerinden oluşan gerilla tipi bir orduydı⁴. Varlığı, milli mücadele ile sınıf mücadelesini birlikte içeren bir kurtuluşun o sırada en azından düşünülebilir olduğunu göstermektedir. Yabancı egemenliğine karşı olmasına rağmen Atatürk, yerli kapitalizmi yerinden etmeye hiç niyeti olmayan lâik ve batıya dönük bir çağdaşlacıydı. En büyük hünere de ülke içi hedeflerini, uluslararası gerçeklerin isabetli bir yorumuyla birleştirmesiydi. Böylelikle, en zor anında, İngilizlere karşı Sovyet diplomatik desteğini aldı; ve bir yandan da kendi popülist müttefiklerini tasfiye yapmaya hazırlanıyordu⁵.

Durumu güçlenince, Atatürk, güvenilir adamı General İsmet İnönü komutasındaki düzenli ordusuyla Yeşil Ordu'yu ezdi. Aynı Ocak 1921 ayında Mustafa Suphi ve yoldaşlarından oluşan küçük grup her nasılsa Sovyetler Birliği'nden çıkıp Türkiye'yi ziyaret etmeye ikna edildiler ve Trabzon açıklarında klasik, Osmanlı tarzı bir tasfiye yöntemiyle, boğularak öldürüldüler⁶. Böylece Türk komünist hareketinin önder kadrosu birkaç hafta içinde yok edildi. İki ay sonra, 16 Mart 1921'de, Sovyet-Türk antlaşması imzalandı; bu antlaşmanın giriş bölümünde her iki ülkenin de «emperyalizme karşı savaş»ından söz ediliyordu. İki yıl sonra, Bukharin, Türkiye'nin «komünistlere yapılan tüm eziyetlere rağmen, bir bütün olarak emperyalist sisteme karşı yıkıcı bir araç olduğu için devrimci rol oynadığını» savunacaktı⁷.

4. Müsadere ölümleri 8.500 olarak, «askere alma bölgelerinde»ki ölümler 2.800 olarak belirtilmiş. Bu, firar oranının (eşkiyalıkla birlikte bir hayli yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir. Öte yandan, hastalık ölümleri toplamın yarısından fazlaydı. Nihayet, her subaya karşılık on üç erin öldüğünü belirtmek ilginç olacaktır. (Bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli* İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968), s. 110.)
5. Bkz. Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), cilt 2, s. 352-58; Çerkez Ethem *Hâtırat* (İstanbul: Dünya Matbaası, 1962); Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s. 130-152.
6. Sovyetler Birliği ile Türk bağımsızlık hareketi arasındaki ilişkiler için bkz. Paul Dumont, «L'axe Moscou-Ankara: les relations turco-soviétiques de 1919 à 1922», *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, 18, no. 3 (Temmuz-Eylül 1977), s. 165-193; Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden «Millî Mücadele»ye* (İstanbul: Gözlem Yayınevi, 1979).
7. Mustafa Suphi sulkası için bkz. Walter Laqueur, *Communism and Nationalism in the Middle East* (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1957), s. 211.
8. Aktaran Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution: 1917-1923* (New-York: MacMillan, 1961), cilt 3, s. 484; anlaşma konusunda bkz. a.g.e. s. 301-304.

Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde komünistler, hem kendilerini yasallaştırmak, hem de soluk alacak alan bulmak için, burjuvazinin en köktenci kesimleriyle ittifak oluşturmak zorundaydı. Böyle ittifaklar doğal olarak sosyalist hareketleri «ulusal gelişme»nin takipçisi durumuna düşürme eğilimi gösterir. İlk olarak bizzat Sovyetler Birliği'nin tarihinin dayattığı bu evrensel ikilem henüz yetenince incelenmiş değildir. Eğer böyle bir fark var idiyse bile Türkiye'deki küçük Komünist Partisinin güçleri, «ilerici burjuvazi» ve «radikal Kemalizm»i birbirinden ayırd edebilmekten çok uzaktı. TKP Kemalist çağdaşlacılığı karşısında ideolojik bakımdan silahsızlandırıldı. Atatürk köylülüğe karşı buyrukçu, kendi kişiliği bakımından kültü ve devlet sektörüne dayanan sanayi yaratmaya girişen lâik, batı yönelimli bir çağdaşlacıydı. Moskova'da Stalinizm yükselirken, Türkiye komünistleri kendilerini bu programdan uzak tutmayı başaramadılar. Sonuç olarak dar bir kadro kuramssal bir teslimiyetçiliğe kapıldı. Ve Türkiye, gerçekten buna ihtiyaç duyduğu 1960'larda kendi tarihinin herhangi bir Marksçı çözümlemesinden yoksun kaldı.

Türk komünistleri Atatürk rejiminin tekelsel bir burjuvazi için ortam yaratan, devletçe örgütlenen ilk birikimiyle, Bonapartist niteliğini tanımak yerine, Kemalist hareketi köktenci yönlerde etkilebilecek bir küçük burjuva gücü olarak görmekte ısrar ettiler. Ama gerçekte Atatürkçülük onları kullandı. Kemalist devletçiliğin ekletisizminin etkisi kalıcı oldu: Sadece bir açıklayıcı, örnek olarak, aslında «ihtilâl» anlamına gelen «devrim» kelimesini ele alalım. Cumhuriyetin resmi tarihi Atatürk'ün «devrim»inden bahseder ve bu kelime CHP'nin amblemindeki «altı ok»tan biri (devletçilik, halkçılık, lâiklik, milliyetçilik ve cumhuriyetçilikle birlikte) olarak görünür⁹. Ama resmi tarih ayrıca fesin kaldırılması anlamına gelen «şapka devrimi»nden, lâtin harflerinin benimsenmesi anlamına gelen «harf devrimi»nden, «takvim devrimi»nden, «soyadı devrimi»nden vb de söz eder. Bu nedenle, uygulamada devrim kelimesi reform anlamına gelir. Belli nedenlerle kendilerini açıkça sosyalist ya da komünist olarak adlandırmayan komünistler, bu terimin resmi kabul görmesinden yararlanarak kendilerini «devrimciler» diye adlandırdılar. Ancak kelimenin bu ikili niteliği, varolan düzene yardım etmeye yaradı. «Hakiki, Türk» devrimi, Atatürk'ün emriyle ilân edilmiş olanı (Batı tipi şapka giyme vb.) olarak sunuluyordu. Bu arada, küçük ve gizli «devrimci» komünist partisi kolayca polis tarafından izlendi ve hükümet ne zaman bir anti komünist cadı avına ihtiyaç duysa TKP'ye yönelik tutuklamalara girişti.

Böylelikle, Kemalizmin sol için en zararlı mirası, Türk kitlelerine yukarıdan dayatılan köktenci-ilerici politikalar bileşimi oldu. Bu, sol içinde, devlet iktidarı için militan mücadelenin işçilerin ve

9. Bkz. Yerasimos, «Tek Parti Dönemi.»

köylülerin beklenti ve ilgilerinden ayrı ve hatta bu beklenti ve ilgilere karşı sürebildiği bir Jakoben gelenek yarattı. Kemalist politikadan kalma bir miras daha vardır: Geniş ve karmaşık ülkede sınırsız toplumsal değişiklikler yeralmıştı. Hem Batı hem de Doğu kökenli derin yapılarıyla Türkiye bunlardan sadece birine indirgenemez. Atatürk bu özgün bileşimin bir anını temsil eder. İmparatorluktan ulus-devlete geçişin önemli özelliği de, bunun kitlesel katılım ögesini dışta bırakan bir süreçle gerçekleşmiş olmasıdır. Bu paradoks —ki Atatürk'ü milliyetçiliğini diğer bütün milliyetçiliklerden ayırır— belki de Türkiye'nin bugünkü gelişmesini anlamının anahtarıdır. Ancak bu, süreç diktatörce araçlarla başlatılmış bile olsa geri kalmış ülkenin çağdaşlaşmasından halkın-işçiler, köylüler, burjuvazi-derinlemesine etkilenmediği anlamına gelmez. Buna karşılık Türkiye'de yaratıcı ve derin çağdaş kültürün büyük bölümü, sosyalist ya da sol-halkçı nitelikteydi. TKP'nin 1930'ların ve 1940'ların en marjinal ve etkisiz komünist partilerinden biri olmasına rağmen, partinin üyelerinden biri Türkiye'nin büyük şairi Nazım Hikmet'ti.

Türkiye'de Demokrasinin İlanı

1960 darbesini¹⁰ izleyen anayasal düzenlemelerle bağımsız sosyalist faaliyet yasallaşana kadar, Türk solu savaş sonrası dönem boyunca tamamen marjinal kaldı. 1950'de, Demokrat Parti İktidara geldi ve TKP'ye karşı McCarthy'vari bir seferberlik başlattı: TKP'nin lideri ve Mustafa Suphi'nin halefi, Şefik Hüsnü (Değmer), yoldaşlarıyla birlikte tutuklandı. Yenilgi ve baskı koşulları altında, Mihri Belli ve Zeki Baştımar arasında TKP'nin gelecekteki önderliği için sert bir rekabet ülke içinde ortaya çıktı. Baştımar, haptisten çıktıktan sonra ülkeden ayrıldı ve Şefik Hüsnü'nün ölümünden sonra genel sekreter oldu. Mihri Belli ise ülkede ve partinin dışında kalarak kendisinin ön plâna çıkacağı zamanı bekledi ve etkisini kendine mahsus bir biçimde hissettirdi. TKP böylelikle Moskova'nın sağladığı elektrikle çalışan bir yabancı radyo yayınına sahip küçük bir göçmen örgütü durumuna düştü. Baştımar'ın halefi İsmail Bilen 1930'ların başından beri ülke dışında yaşıyordu ve hem Stalinist tasfiyelerde, hem de TKP içi tasfiyelerde oynadığı rolle Sovyet devleti karşısında çapraşık bir konumda yer alıyordu. Ancak Türk solunun soğuk savaş boyunca atıl kalmasına karşılık, Türk devletinin sınıfsal niteliği Kemalizmin bürokratik tekelinin sona ermesiyle belirleyici değişikliklere uğramıştı. Hem Marksçı solun bu değişimlerin gerçek niteliğini anlamada nasıl başarısız olduğunu, hem de bu başarısızlığın sonraki on yıllarda verdiği acılı sonuçları görmek için bu değişimlere burada kısaca değinmek gerekmektedir.

10. Bkz. Cem Eroğul, «Çok Partilileşme Süreci: 1945-71».

Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı olan İnönü, 1946'da Çok Partili demokrasinin kurulduğunu ilan etti. İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'de Nazi rüzgârı esmişti; artık Amerikan yardımının cazibesi ve Sovyetlerin Boğazlar ve Doğu Anadolu toprakları üzerinde savaş hakları talepleri¹¹ tehdidiyle, aniden Amerika Birleşik Devletlerine yönelindi. İşin tuhaf yanı Kemalist bürokrasi kendi selâmeti için demokrasiyi seçerken kendi sonunu da hazırlamıştı. Demokrasi ilânındaki çabukluk Washington'un Sovyet sınırlarında «istikrarlı» diktatörlükleri tercih ettiğini göstermeye başladığı, Soğuk Savaş arefesinin hemen öncesinde ortaya çıkmıştı¹². Ne var ki, Kemalizmdeki «batılılaşma» eğilimi, serbest seçimleri olan bir liberal düzenden yana güçlü bir tercih içeriyordu. Sonuç CHP'nin dört yıl sonra (1950'de) halk tarafından iktidardan kovulması oldu. Bürokratik soyutlamalardan usanmış köylüler ve sermaye üzerinde denetim kazanmaya istekli tüccar sınıfı birleşerek müthiş bir seçim katılımıyla Adnan Menderes'in Demokratik Partisi'ne ezici bir çoğunluk verdiler; bu yeni sınıf ittifakı Kore Savaşı'nın ekonomik patlama ortamında ödüllendirildi (ve ayrıca Türkiye 5 bin askerini komünizme karşı savaşta görevlendirerek uluslararası sahnede yeni ittifakını sergiledi).

1950 seçiminin, «bir kapitalist gelişme biçiminden diğerine» —dünya kapitalist ekonomisindeki dalgalanmalara çok daha açık bir hale— geçişi simgelediği çok sık vurgulanmıştır¹³. Öte yandan, Demokrat Partiler uluslararası bakımdan emperyalist bloktan yana ve A.B.D.'ye sadık, kapitalizme halk desteği vermeye hevesli ve kültürel bakımdan da tutucu olduklarından Marksçı sol, bugüne kadar 1950'deki iktidar değişimini, genellikle bir «karşı devrim» olarak yorumlamıştır. Gerçekte olan ise —nüfusun çoğunluğunun yaşadığı— köylerde yurttaşlık haklarının gerçek bir genişlemesiydi. En önemsiz köylü birdenbire siyasî yapıda kendine bir yer edindi. Az fakat önemli bir kazanım elde etti: kentlerden gelen bürokrat görevlilerin tartışmasız egemenliğinin sonuna kavuştu. Ama kentlerde, devlet memurları ve aydınlar, orduyu iktidar merkezinden dışlamakla bile tehdit eden bu yeni iktidar blokunun birleşmesinden korktular. CHP'nin muhalefeti arttı ve siyasî hava gerginleşti. Menderes, bir tür plebisitçi diktatörlüğe doğru tehlikeli bir

11. Karş. Isaac Deutscher, Stalin: A Political Biography, (New York: Oxford University Press, s. 581-82).

12. 4 Aralık 1945'te Tan gazetesi ve bazı başka sol yayınevi ve kitapçı dükkanı hükümet tarafından kışkırtılmış olaylar sırasında tahrip edildi. 2 Nisan 1948'de sosyalist yazar Sabahattin Ali öldürüldü ve aynı yıl dört ünlü sol eğilimli profesör (Pertev Nali Boratav, Niyazi Berkes, Adnan Cemgil ve Behice Boran) Ankara Üniversitesi'nden atıldı. Bkz. Feroz Ahmad, The Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975 (Boulder, Colorado: Westview Press, 1977), s. 28-29.

13. Karş. Keyder, «Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası».

eğilim sergileyen bir dizi baskıcı, antidemokratik yaptırımlar getirerek karşılık verdi. Seçim, belirlenen zamanda yapılıyordu. (1961'de yapılması gerekiyordu) Menderes muhtemelen demokratik yöntemlerle iktidardan uzaklaştırılacaktı; bunun yerine ordu tarafından yerinden edildi ve mantık dışı ve utanç verici bir mahkemenin sonuna iki arkadaşıyla birlikte asıldı. Sonradan kendini Milli Birlik Komitesi diye adlandıran, ve nüfuzlu general Cemal Gürsel'den lideri olmasını talep eden farklı rütbelerdeki bir grup subayın yönlendirdiği 27 Mayıs 1960 darbesi, 1950 seçimine bir karşı denge oluşturdu.

Birleşik bir kırsal çoğunluğun, kendisini iktidardan daimi bir şekilde uzaklaştıracağından korkan Kemalist seçkinler, yeni kentsel müttefikler yaratmayı amaçlayan reformlar yoluyla durumunu güvence altına alan yeni bir anayasa hazırladı: bu anayasa, geniş bir dizi yurttaşlık hakkı ve basın özgürlüğü sağlıyor ve parlamento üyelerinin seçiminde nisbi temsil usulünü getiriyordu. Bunu izleyen bir yasa, ilk kez sendikal örgütlenme için yasal temel sağladı. Bu noktada, Kemalistler, 1950'de oy haklarının köylü kesime getirilmesiyle başlatılan demokratik dönüşüm sürecinin eksiklerini tamamlamış oldu. Bununla birlikte, iki olay, paradoksal ve karşıt sonuçlar sergiledi: 1950 seçimi gerici bir sonuca varan demokratik ve ilerici bir olaydı, 1960 darbesi ise apaçık bir demokratik değildi ama Türk siyasi hayatının liberal reformunu da ancak o sağladı. Bu iki olay nasıl anlaşılmalı? Bir Kemalist, şüphesiz ki 1950'nin gerici sonuçlarıyla 1960'ın kazanımlarını karşılaştırabilir. Sosyalist bakış ise tersine, 1950'de sağlanan politikleşmenin olumlu yanını görmüş ve aynı zamanda da 1961'deki yeni anayasayı güvence altına alan askeri müdahale dinamiğinin nasıl, bu anayasanın etkin uygulanışını imkansızlaştıran öğeleri içerdiğini de kavramış olmalıydı. Bir başka deyişle, iki değişimin siyasa sonuçlarının (1950'den sonraki gerici siyasalar, 1960'tan sonraki ilerici reformlar) Kemalist değerlendirmesinden uzaklaşmaksızın, bu değişimlere yüklenen olumlu ve olumsuz işaretleri tamamen ters çevirmeliydi. Kaldı ki, sosyalist bir tahlil, ülkenin yüzyüze kaldığı bunalımlara köktenci—askeri çözümler getirmeye çalışmaya devam etmenin çağdışı bir durumu ebedileştirmek anlamına geleceğini öngörmeliydi.— Çünkü 27 Mayıs 1960 anayasal darbesinin nihai etkisi Kemalist devletteki ikili niteliği noktalamaktı, ve bundan böyle de darbenin «solcu» bir tekrarı imkansız olacaktı. Oysa bunu izleyen on yıl içinde, «Millî Demokratik Devrim» adıyla sunulan yukarıdan aşağıya ve darbeci politika, solun ve sosyalistlerin çoğunu birleştiren strateji olmakta devam etti. 1950 ve 1960 olaylarının doğru anlamadaki başarısızlığı yüzünden Türk Solu emekçi kitlelerle «ilerici» bir devlet bürokrasisi arasındaki ittifak gibi olmayacak bir idealin teorik ve politik kelepçesinden kendini kurtaramadı.

YENİ SOLUN YÜKSELİŞİ

1961: Cesur Bir Başlangıç

Türk Ceza Kanunundaki (Mussolini'ninkinden uyarlanmıştır.) belirli maddeler bir Komünist Partisi kurulmasını yasaklamayı sürdürürken¹⁴, yeni anayasa özellikle bir sosyalist partinin oluşturulmasına izin verdi. Böylelikle, 13 Şubat 1961'de (aralarından ikisinin polis ajanı olduğu sonradan ortaya çıkan) bir grup sendika lideri Türkiye İşçi Partisini (TİP) kurdu¹⁵. Bu sendikacılar, başlıca sendika federasyonu olan Türk-İş'ten¹⁶ geliyorlardı ve başlangıçta kurdukları yeni parti, pek az destek çeken koyu bir uvriyerist ideolojiye sahipti. Hatalarını anlayarak, partiye daha geniş, dinamik bir görünüm sağlamak amacıyla Mehmet Ali Aybar'ı parti başkanı olmaya çağırdılar. Aybar, ilk solcu avının kurbanı olmuş ünlü bir yazar ve hukuk profesörüydü. Başlangıçta, Demokrat Parti'yi CHP'nin Tek Parti rejimine karşı mücadelelerinde desteklemişti ve 1950'de siyasi sistemin açık hale gelmesinin önemini kavramış çok az sayıda solcudan biriydi. Aybar'ın liderliğindeki TİP, Türk solunda çok önemli bir rol —gerçekte tohum rolü— oynamaya başladı ve sonunda çağdaş solun büyük bölümünü oluşturan hizipler parti içi mücadelelerin girdabında dağıldı. Bununla birlikte, başlangıçta TİP, tazeligi ve ortodoks olmayışıyla ayırdediliyordu. Sayıca az ve örgüt olarak da yekpare kalan eski TKP'nin tersine, TİP, halkçılık ölçüsüne varacak kadar heterojen, açık ve enerjik kampanyalar düzenlemeye ve kısa bir süre için, sosyalist savları kitlelerin somut sorunlarına bağlamaya muktedirdi— bu son nitelik ilk TİP'i bugüne kadar benzersiz kılmaktadır.

TİP'in bir birleşik sosyalist parti olarak ortaya çıkışında kısmen, partinin kurulduğu sırada uluslararası işçi hareketinin durumu rol oynamıştı Kruşçev'in de stalinizasyonu henüz dünya komünizmini bölmemişti, Küba ile Cezayir devrimleri henüz «kahramanlık aşamalarındaydılar; on yıl sonra, Mao ve Guevaracı

14. Bunlar, başka şeylerin yanısıra sınıf temeline dayalı partilerin kuruluşunu yasaklayan 141. ve 142. maddelerdi. Bkz. Çetin Özek, 141-142 (İstanbul: Ararat Yayınevi, 1968).
15. TİP'in tarihi için bkz. Murat Belge, «Türkiye İşçi Partisi», Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983-85), cilt 3, s. 2120-30. Bir başka (gerçi biraz düşmanca yaklaşan) kaynak ise şudur: Kemal Karpat, «the Turkish Left», Journal of Contemporary History, 1, sayı 2, 1966.
16. Türk-İş altında Amerikan Hür Çalışma Gelişmesi Enstitüsü'nün (American Institute of Free Labor Development/AIFLD) sağladığı parayla, soğuk savaşın kaleleri olarak ABD yanlısı, komünizm aleyhtarı işçi sendikaları federasyonları oluşturmak için dünya çapında girişilen seferberliğin bir parçası olarak kurulmuştu. Bkz. Aipasian Işıkli, «Ücretli Emek ve Sendikalaşma».

akımlar eski ortodoks partiler muhalefet ederken, böyle bir ideolojik birlik mümkün olmaktan çıkacaktı. Gerçekte, eğer TİP'in kendine has siyasi özü tek bir cümlede özetlenirse, dönemi bakımından ve Anglo-Amerikan terimlerle «eski yeni sol»un yegâne partisi olduğu söylenebilir. Parti, bir fikirler, tavırlar ve öncelikler yelpazesi içeriyordu. Böylelikle, «proletarya diktatörlüğü»ne mutabık değilken, kesinlikle sosyalist ve hattâ bir barış hareketi biçiminde Sovyet yanlıydı. Bununla birlikte, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gruplarla az çok kıyaslanabilirliği bir yana, TİP sadece bir aydınlar topluluğundan ibaret değildi: Toprak reformu programıyla sendika taleplerini eklemlenmeye de, Kürt azınlığın köktenci kesimlerinin arzularını kapsamaya da açıktı.

TİP'in, bir kitle işçi partisini oluşturulması yoluyla Türk toplumunu dönüştürme şeklindeki «batılı sosyalist» beklentisine bir karşı çıkış olarak İstanbul'da yayınlanan haftalık Yön dergisi çevresinde bir başka siyasi akım ortaya çıktı. Bu dergi, 1961 Aralık ayında genç bir yazar olan Doğan Avcıoğlu tarafından kurulmuş, 500 kadar ünlünün imzasını taşıyan bir beyanla çıkmış, ve tirajının kısa sürede 30 bine ulaşmasını sağlayan geniş bir ilgiyle karşılanmıştı ki bu tiraj, Türkiye'de o dönemde bir solcu derginin ulaştığı en yüksek rakamdı. Yön'ün politikası, Kemalizmin radikalist tadilatı denebilecek öğeler içeriyordu: anti-feodal, devletçi, ancak Üçüncü Dünyacı, Avcıoğlu ve destekçileri için, «az gelişmişlik» çağdaş Türkiye'nin başlıca niteliğiydi, ve devletin önderlik ettiği ve plânladığı bir hızlı iktisadi büyümenin sağlanması temel siyasi görevdi. Büyük bir işçi sınıfı olmadığı ve köylü nüfus, ezici çoğunlukta olduğu için, Yön, bütün anti-feodal ve anti-empyalist güçlerin, iktidarın bütün yurtsever unsurlarca paylaşılacağı bir «ulusal demokrasi» yaratmak için birleşebilecekleri bir «millî cephe»yi savundu. Böylelikle Yön'ün politikası, gerçekte 1960'ların başlarında Türkiye'deki ilericilerin karşılaştığı ikilemin epey duyarlı bir değerlendirmesiydi.

1960 darbesinin kazanımlarıyla haklılığına daha bir inanan Kemalist köktencilik geri kalmış kırsal kesimde hurafelere inanan küçük toprak sahiplerinin egemenliğini esas alıyordu. Yön, bu onyılın belirleyici olacak olan stratejisini ilk formülleyen yayın organı oldu: «Millî Demokratik Devrim»; bu, seçkinler, teknokratlar ve subayların Türkiye'yi «bağımsızlık içinde» halk adına, işçiler ve köylüler adına— gereğinde halk için, halka rağmen» yöneteceğini tasarlayan sol Kemalist bir ikamecilikti¹⁷.

17. Yön hareketi hakkında daha fazla bildiri için bkz. Jacob M. Landau, *Radical Politics in Modern Turkey* (Leiden: E. J. Brill, 1974), s. 50-64 ve eserin başka yerlerinde.

1965 Seçimi

TİP ile «ortanın solu»nu seçmiş CHP arasında bir «solculuğu» temsil eden Yön görüldüğü kadar ileri olmayan bir tez savunuyordu. Türk toplumunun az gelişmiş olduğu, ve bir Batı Avrupa modeline dayanan parlamenter sosyalizme doğal olarak uygun olmadığı savında elbette gerçek payı vardı. Ancak ne esas teşhis ne de reçete doğrudu: Türk burjuvazisi sadece **kompradorlardan** ibaret değildi ve Türk ordusuna köktenci— sosyalist subaylar komuta etmiyordu. Bu tartışma TİP zafer anını yaşadktan sonra gündeme geldi: 1965'te katıldığı ilk genel seçimlerde TİP 300 bin kadar oy alarak mecliste 15 milletvekilliği kazanmıştı. Bu aslen nisbi temsil ve millî bakiye sisteminin, ve radyoda konuşma olanağı sağlanmasının sonucuydu¹⁸. Şaşırtıcı bir zaferdi ama zaman geçici olduğunu gösterecekti. Öncelikle, seçim yasaları, küçük partilerin gelecekte böylesi başarılar elde edemeyecekleri şekilde değiştirildi; daha da önemlisi İşçi Partisi'nin aldığı oylar partinin **işçilerin partisi** olmadığını gösteriyordu. Oylarının yaklaşık üçte birini elde ettiği İstanbul'da ağırlıklı olarak aldığı oylar, yoksul işçi semtlerinden çok orta sınıf «ilerici»lerinden gelmiş gibiydi; kırsal kesimde ise TİP oyları ağırlıklı Kürtlerden ve Alevilerden geldi. Aybar toprak reformuna büyük önem vermiş ve bunu Anadolu'da bir kampanya haline getirebilmişti. Bu bakımdan alınan oy değerli bir başarıyı gösteriyordu; ancak Aybar'ın sendikali destekçileri, seçmenlerini kayda değer şekilde artırmakta başarısız kalmışlardı. Böylelikle, işçilerin kalıcı bir sosyalist stratejinin tabanını temsil ettiği savı çok önemli ölçüde zayıflamış görüldü; aynı zamanda da solcu köktencilik dalgası kabarıyordu. Yetmişlerin başında işçi hareketi önemli boyutlara ulaştı, ama tam da bu sıralarda sosyalist militanlar işçi sınıfına dayalı stratejilerden uzaklaşmışlardı.

Demokrat Parti'nin halefi Süleyman Demirel'in sağcı Adalet Partisi'ne meclis çoğunluğunu kazandıran 1965 seçimleri köylülerin oluşturduğu bir çoğunluğa dayanıyordu ve yeniden 1960'daki türünden bir askeri darbeye davetiye çıkarır görünümdeydi. Bu, herhangi bir önemli iktisadi başarısızlıktan kaynaklanmıyordu. Tersine son derece yüksek bir büyüme oranı vardı: 1960'lar boyunca yıllık büyüme istikrarlı olarak %4-6 arasındaydı. Hızlı nüfus ve sanayi gelişmesinin bir araya gelmesi Türkiye durumundaki gelişen ülkeler için tipikti. İşgücü hızla arttı, ancak öyle fazla arttı ki hem nisbi hem de mutlak olarak işsizliğe yolaçtı. Sendika üyeliği 1967'den sonra çok hızlı arttı ve 1960-1970 dönemi boyunca sendikali, işçilerin sayısı yaklaşık 250 binden 2 milyona ulaştı. İşveren sendikalarına katılan işletmeler de aynı dönemde 1.500'den 10 binin üzerine

18. Sözkonusu seçimler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cem Eroğul, «Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71».

yükseldi¹⁹. Siyasi bakımdan, kiltt büyüme alanı öğrenci sayısının 1965 ile 1969 döneminde 100 binin altında yaklaşık 150 bine çıktığı yüksek eğitimi. Bu, hem üniversiteleri hem de faşistlerin sonradan etkili olduğu öğretmen okullarını kapsıyordu. Aynı zamanda din okulları da yaklaşık dört katı bir artışla öğrenci sayılarını 40 bine çıkardılar²⁰. Batı Avrupa ülkeleri genel iktisadi büyüme dönemlerinde öğrenci yapılarında benzer bir hızlı artış yaşamışlardı; Ancak, hem bu süreç Türkiye'de miras alınan yapılara etkisi bakımından çok daha sert oldu, hem de dünya siyasi iklimindeki değişimlerin etkisi fazlasıyla görüldü 1965'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Viyetnam'ı işgal etme ve bombalama kararı, 1966'da Çin Kültür Devrimi, ve 1967'de Che Guevara'nın Bolivya örneği gibi olaylar dünyanın her yanındaki öğrencilerin devrimci duygularının kabarmasına yardım etmişti. Türkiye'de dönemin «Üçüncü Dünya» temaları, —özellikle de ABD, ülkenin çeşitli yerlerinde askeri üslere sahipken ve Başkan Johnson İnönü'nün Kıbrıs'a askeri müdahalesini önlemişken— daha da zorlayıcı oluyordu²¹.

Bu ortamda, Avcıoğlu'nun eklektik olsa bile oldukça temkinli sayılabilecek Yön dergisinin cazibesi azaldı. Derginin trajik kademeli olarak 10.000'e düşmüştü ve 1967 başında kapandı. Yerini daha köktenci ve birbirine rakip iki yeni haftalık yayı aldı: Ant ve Türk Solu. Ant, «bağımsızlık ve sosyal adalet» şiarıyla İstanbul'da haftalık yayınlanıyordu; Ocak 1967'de kurulmuştu ve TİP içindeki daha köktenci ve eylemci eğilimce desteklendi. Yazarları arasında biri dönemin en iyi Türk romancıları, diğeri de en iyi şairleri arasında yer alan Yaşar Kemal ve Can Yücel de vardı. Türk Solu Ant'tan daha da koyu bir Amerikan aleyhtarlığı sürdürüyor ve çizgisi, 1950'lerde TKP'nin liderliğini elde etmeyi başaramamış olan Mihri Belli'den esinleniyordu. Belli, Yön'de geniş bir ulusal cephe çağrılarını desteklemiş yazarlardandı; artık bekçiliğini gençliğin yapacağı bir «Milli Demokratik Devrim» (MDD) istiyordu. Türk Solu ve Yön arasındaki fark, Yön'ün vatansever subaylara dayanmayı istemesi (bizzat Avcıoğlu, ordunun atadığı 1960 kurucu meclisinin bir üyesiydi) buna karşılık Belli'nin —ki TKP'den geliyordu ve 1960'ların başlarında TİP'ten

19. Sadece 1960'lar boyunca nüfus 27 milyondan 35 milyona çıktı. Aynı dönemde kent nüfusu 9 milyondan 14 milyona yükseldi. Kentleşmedeki bu olağanüstü artışa rağmen köylerdeki nüfus baskısı iki milyonluk bir artışla sürdü. Sendikaların büyüklüğü, öğrenci sayısı ve başka toplumsal veriler için bkz. Landau, *Radical Politics in Modern Turkey*.
20. Yüksek öğrenim kuruluşlarındaki öğrenci sayısı 1965-66 döneminde 92.080 iken 1969-70'te 149.119'a yükselmiştir. İmam-Hatip Okulları'ndaki öğrenci sayısı ise aynı zaman diliminde 11.382'den 38.544'e çıktı. (Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, *Rakam ve Grafiklerle Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz*, [İstanbul: Millî Eğitim Basımevii], s. 232 ve 111.)
21. Bkz. Eroğul, «Çok Partilileşme Süreci.»

siyasi bakımdan uzaklaşmıştı— kendisi için ayrı bir iktidar tabanı örgütlemeye ihtiyaç duymasıydı. Bu nedenle Belli, bağımsız öğrenci militanlığının köktenci subaylara yolu açma stratejisi üzerinde önemle durdu öğrenciler ajitasyon yapacak, subaylar eyleme geçecek ve bir milli cunta iktidarı ele geçirecekti²².

1968: «Millî Demokratik Devrim»

Türk öğrenci politikasına hakim olan sıcak ortamda 1968'in dramatik olayları —Şubat'ta Tet saldırısı, Mayıs'ta Fransız öğrenci ayaklanması, ve Ağustos'ta Çekoslovakya'nın işgali— pek çok ülkeden daha da büyük etki yaptı. Belli'nin Millî Demokratik Devrimini başlama işareti sayan İstanbul'daki öğrenciler, Sorbonne'un öğrencileri tarafından ele geçirildiğini haber alır almaz işgale başladılar. Batı'da, Mayıs 1968 bilinçli şekilde ortodoksluktan uzak, devrimci ancak komünist olmayan bir şeyin başlangıcına işaret ediyordu; Türkiye'deyse, tersine ne böyle bir ortodoks olmama isteği vardı, ne de Stalinizm'den kopma duygusu. Bunun yerine, derin bir süreklilik duygusu ve millî devrimci geleneğin yenilenmesi vardı. Geçmişten (özellikle de Stalizmden ve Kemalizmden) kopuş olmaması İstanbul'daki ilk öğrenci işgallerinden sadece üç ay sonra ve yeni militanlığın doruk noktasında Sovyetler Çekoslovakya'yı işgal ettiklerinde Türk solunun en derin bunalımlarından birini yaşamasına katkıda bulundu. Birçok şey çok kısa bir süre içinde belirlendi. TİP öğrenci grubu, dönemin karmaşıklığını karşılamada yetersiz kaldı ve eyleme katılma konusunda partiden ciddi bir yön gösterme olmadı. Bir başka ciddi olayda ise ABD Altıncı Filosu ziyaretini protesto gösterisinin ardından bir öğrenci öldürüldü ve polis, öğrencinin cenazesinden başarıyla uzaklaştırıldı²³. Bu ortamda TİP sempatisini öğrenciler kendilerine bir eylem biçimi bulamayınca hareketin enerjisi MDD çizgisine aktı. Carlos Marighella'nın gerilla el kitabının ilhamıyla bazı adam kaçırma olayları cereyan etti²⁴.

Aybar'ın ise başka kaygıları vardı: Seçim yasasındaki deği-

22. Bu dergiler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Landau, *Radical Politics in Modern Turkey*, s. 64-79.
23. Altıncı Fİlo İstanbul'a 15 Temmuz 1968'de geldi. Gösteriler 17 Temmuz'da olaylı geçti ve ardından İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Yurduna polis tarafından bir baskında Vedat Demircioğlu adlı hukuk öğrencisi dövüldü ve pencereden atıldı; Demircioğlu aldığı yaralardan dolayı 24 Temmuzda öldü. 16 Şubat 1969'da yine Altıncı Fİlo'nun bir ziyaretini protesto gösterisi öğrencilerin saldırısına uğradı ve iki kişi öldü; olay «Kanlı Pazar» olarak anıldı. 1978'e kadarki siyasi saldırıların bir tarihçesi şu eserde bulunabilir: Orhan Apaydın, *Kim Öldürüyor, Niçin Öldürüyor*, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978).
24. Bir A.B.D. askeri 15 Şubat 1971'de kaçırıldı; 3 Martta dört A.B.D. askeri daha aynı grup tarafından kaçırıldı.

şiklik nedeniyle TİP'in 1965'teki başarısını tekrarlaması mümkün değildi; dolayısıyla Aybar, daha geniş kitlelere —özellikle de Kürtlere ve Alevilere seslenebilmek için, teorik vurguyu «sınıf çıkarımından» insan özgürlüğü»ne kaydırdı. Aybar'ın insancılığa verdiği önem aynı zamanda hem ilkeci, hem de pratikte sonuç almaya yönelikti: sosyalist fikirlerin, içinde buldukları dönem itibarıyla Türkiye'de «doğal» sınırına ulaştığını hissediyordu. Aybar Çekoslovakya'da Sovyet işgalini şiddetle suçlayınca, partideki Sovyet yanlısı kadrolar ona karşı çıktılar ve bu kadroların görünürde daha «sert» çizgisi, genç militanların da yerel desteğini kazandı. Aybar TİP kongrelerini kazandı, ancak Sovyetlere tavır konusundaki kutuplaşma partiyi temelli olarak felce uğrattı. 1969 seçimlerinde, TİP yalnız iki milletvekili çıkarabildi. MDD, parti içinde de nüfuzunu genişletmeye başladı. Bu dağılıma Aybar'ın istifasıyla da durdurulamadı ve TİP, 1971'in askeri darbesine etkisizleşmiş, misyonunu, büyük ölçüde doldurmuş bir parti görünümüyle girdi.

Böylelikle MDD hareketinin tartışmasız önderi Belli, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonunun (Dev-Genç) manevi babası oldu.

Bu örgüt yarı öğrenci hareketi, yarı devrimci dernek olan bir melez yapıydı. Belli, orduyla umduğu ittifakı telhikeye düşürebilecek bir gerçek parti kurma konusunda istekli olmadığından, Dev-Genç üyelerine hemen hemen hiç örgüt disiplini deneyi sağlamadı. Bu nedenle 1969-70'te nüfuzunun doruğundayken grubun bir dizi kaçınılmaz kopma ve bölünmeye uğraması şaşırtıcı değildir. İlk kopma, Belli'nin, Türkiye'de hâlâ önemli feodal kalıntılar bulunduğu kavramına karşı çıkan bir makaleyi yayınlamayı reddetmesi sonucunda ortaya çıktı. Ayrılan grup, buna karşılık Proleter Devrimci Aydınlik adlı yeni bir gazete yayınlamaya başladı²⁵. Asıl sorun, bizzat MDD'nin canalcı stratejisinin mirasıydı: eğer devrim varsayımı, iktidarın bir «radikal cunta» tarafından alınmasıysa, Marksistlerin oynadığı rol neydi? Ayrılan grup, kısa sürede bu can sıkıcı soruna Maoculukta bir cevap buldu. Bununla birlikte, Dev-Genç içindeki diğer muhalifler, Maoculuğun kırdan kente süreklilik halk savaşını merakını paylaşmadılar. Bunun nedeni sadece, köylülüğü, kentli kitlelerden siyasi olarak daha geri kalmış görmeleri değildi; darbenin yaklaştığı, hissedildiği için, daha çabuk sonuç verecek bir devrimci stratejiye içgüdüsel denebilecek bir yakınlık duyuyorlardı. Bu nedenle bazı MDD militanları, Guevara sonrası kent gerillası ve fococuluğu benimseyerek bu fikirleri kısa sürede gerçekleştirmeye muhakkak gözüyle bakılan bir «Sol» cuntanın yer alacağı Türkiye'ye uyarladılar. Gene de sonuç, Guevaracı devrimci

25. Sonunda Ciddi militanların teoriden yabancılaşmasına hizmet eden Türk tarihi hakkındaki bu yapay tartışmaların etkisi daha sonra tartışılacaktır.

aciliyet kavramıyla sol Kemalizm geleneği arasındaki ürkütücü «uyum» çerçevesini aşamadı²⁶.

Fococuluk mu, Proleterya Politikası mı?

Che Guevara'nın en azından, kendi ülkesi Arjantin'de proleterya ayaklanımları başlamadan önce 1967'de öldüğü, dolayısıyla Latin Amerika'da, gerilla mücadelesine karşı bir alternatifin ortaya çıkışını görmediği söylenebilir. Türkiye'deyse sıralama başkaydi:

Fococuluk bir işçi sınıfı seferberliğini izledi. 15-16 Haziran 1970'te DISK, sendika örgütlenmesini kısıtlayıcı yeni bir yasaya karşı bir protesto çağrısı yapmıştı. Eğer 20 bin kişi gelse sevinecekti, oysa kendiliğinden bir şekilde ve İstanbul'un tüm semtlerinden 100 bini aşkın işçi gösteri yaptı. Polis, işçileri geri çevirmeye uğraştı ve nihayet orduya başvurdu. Yetkililer, Haliç üzerindeki köprüleri açarak yürüyüşü durdurmaya çalıştılar. Ama öncü kadınlar sayesinde sınıf öfkesinin tarihi işareti — göstericiler engelleri yarıdılar. Bir polisin ve iki işçinin öldüğü, birkaç kişinin de tutuklandığı tek bir küçük çatışma oldu. İşçiler arkadaşlarını serbest bırakmak üzere polis karakollarına girdiler, ama ne bir yağma ne de başka bir şiddet olayı görüldü. Türkiye'de bu kendiliğinden disiplin belki de herşeyden daha etkileyiciydi. Proleter politika artık gündemdeydi²⁷.

15-16 Haziran olayları Mihri Belli'nin MDD sine şok tesiri yaptı: geçmişte, Belli'nin öğrenci militanları polisle savaşmıştı ancak ne zaman ordu işe karışsa «Ordu-Gençlik elele; Milli Cephe» diye haykırarak dağılmıştı. Birdenbire, gösterinin sağladığı kitlesel destek, işçi sınıfı hareketinin olgunlaşmaya başladığını gösterdi ama radikalleşen devrimci hareket mesajı yanlış yorumladı. Kitlesel mücadelede bu yeni boyutu, proleter çevrelerde siyasi ajitasyonun canlandırılması için bir işaret olarak görmek yerine, olayı silahlı mücadelenin başlangıcı için bir savaş borusu olarak yorumladılar ve dağlara çıktılar. Öte yandan da 16 Haziran «sol» cunta hazırlayan «radikaller»i uyardı. İşçi hareketi o plân içinde istenmeyen bir parçaydı ve cuntacılarla sosyalistlerin arasında gittikçe daha fazla açması zorunluuydu. Karizmatik Deniz Gezmiş'in önderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) harekete geçen ilk gruptu; Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi diye bilinen ikinci grup kısa süre sonra biraz daha fazla teknik başarıyla ilk grubu izledi. Bu

26. Belirli koşullar altında, siyasi ve askeri kerteler ayrı değil, bir organik bütün oluşturur... Öncü parti bizzat gerilla foco'su şeklinde varolabilir. Gerilla güçlü çekirdek halinde Parti'dir. Bu, Küba devriminin getirdiği şaşırtıcı yeniliklerdir.» (Régis Debray, Revolution in the Revolution? Armed Struggle and Political Struggle in Latin America.

27. İşçi Sınıfı, Sendikalar ve 15-16 Haziran (İstanbul, Sorun Yayınları, 1976); ayrıca Işık, «Ücretli Emek ve Sendikalaşma».

grubun önderi daha sonra tüm Türk devrimci hareketi için merkezi bir kült haline gelecek olan Mahir Çayan'dı. Tehlikeli ölçüde benmerkezci olan ve kendisine «pasifist» denilmesinin baskısını yaşıyan Çayan, bir dizi banka soygunu ve benzer eylemlerden sonra otuzuna girmeden öldürüldü²⁸.

1960-70 arasında sol siyaset ve fikirler orduya çeşitli biçimlerde girmişti. Küçük rütbelerde, Marksizmi benimseyenler vardı. Bunlar, daha üst rütbelerdeki Kemalist «radikallerle» rahatsız bir ittifak içindeydi. Bu ikinci çevre, 12 Mart'ın son anda amacından saptırıldığından hâlâ hayıflanmaktadır²⁹. 12 Mart 1971'de iktidarı ele geçiren askeri yönetim sıkıyönetim kullanarak binlerce devrimci öğrenciyi ve işçiyi tutukladı, bu arada da doğmakta olan gerilla gruplarını ezmek için büyük bir sürekle avı başlattı. 1971'de ordunun hedefi görece sınırlıydı: Varolan kapitalist sistemin yerine geçmek³⁰ ya da kendi diktatörlüğünü kurmak yerine kurdurdukları «beyin kabinesi» ile daha-güdümlü bir kapitalist reformizmi gerçekleştirmek umundundaydı. Bunun yanısıra artık «hoşgörü sınırı»nu aştığına inandığı solu da toplumdaki silmek istiyordu. İşkence ilkin bu dönemde görülmemiş bir yaygınlık kazandı. «Kontr gerilla» gibi örgütler birinci derecede etkililik kazandı³¹.

İlk anda sol eğilimlerin bazıları ordunun iktidarı ele almasını destekleyen bildiriler yayınlamıştı. Ama daha etkili olanlar, darbenin sağcı özünü kısa zamanda teşhir edecek eylemlere girmeyi gerekli gördüler. gene de Sol, müdahaleyi, kısmen kendi başarısı olarak yorumlama yükümlülüğü hissetti ve kitlelerin oy hakkı ilkesine sahip çıkmakta yetersiz kaldı.

Cuntanın «sol» kanadına duyduğu mistik bir inançla MDD orduya karşı bir gerilla savaşını kabul etti. Böylece adamakıllı genişleyen «düşman» cephe karşısında bu bir avuç insanın fazla bir direnme gücü olamazdı. Yenilgi duygusu özellikle hapiste travmatik biçimde yaşandı. Yenilgi solun kendi yenilgisiydi. Ailecek tutuklanan önder militanların çoğu arasında, bu durumun apaçıklığı eski inançları kırdı. Kitleleri yanlış yola sevkemişlik duygusu, Kemalist

28. Çayan ve 10 yoldaşı 30 Mart 1972'de bir Karadeniz köyü olan Kızıldere'de kısırıldı, biri hariç hepsi öldürüldü; çatışma sırasında üç İngiliz rehine de öldü. 6 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş ve iki öğrenci Ankara'da idam edildi; Kızıldere toplantısı, bu idamları önleme stratejileri bulmak için düzenlenmişti. Çayan'ın yazıları daha sonra *Bütün Yazılar* başlığıyla yayımlandı, derleyen Mehmet Ali Mogultay (İstanbul: Evren Yayınları, 1976).

29. 9 Mart için plânlanan bir sol darbenin komutanlar tarafından önlendiğine ilişkin kanıtlar vardır. Bkz. Semih Vaner, «Ordu.»

30. Bu, 12 Mart müdahalesinin iktisadi boyutları olmadığı anlamına gelmez. Örneğin bkz. Keyder, «Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası»; İrvin C. Schick ve E. Ahmet Tonak, «Uluslararası boyut: Ticaret, Yardım ve Borç.»

31. Örneğin bkz. Jane Ceusins, *Turkey: Torture and Political Persecution* (London: Pluto Press, 1973).

cuntaya âlet olarak emperyalizmin yararına davranmış olmak duygusu, Marksizm-Leninizmin temel ilkelerinin gözardı edildiğinin giderek daha çok farkına varılması bu genç militanların bilinçleri üzerinde ağır bir yük halindeydi. Ama bu gayet insani iç çatışmaların kaçınılmaz olarak mistik-ahlâki bir niteliği de vardı; bu yeni savrulma, hapisane koşullarının ve yetersiz sosyalist kültürün dayattığı öznellikten geliyordu. Bu özeleştirme selinin tam göbeğinde Türkiye'de Marsçı politikanın önemli bir değişime uğrama aşamasında olduğu belliydi.

Hemen hemen herkesin fikir birliğinde olduğu iki nokta vardı: Hareketin sınıfsal dayanaktan yoksun olması (proletaryadan kopukluk); ve uluslararası ilişkilerin yokluğu. Bu görüş birliğinin ardında şematik olarak a) geçmiş hakkında, kökten özleştirme yapma eğilimi, b) sürekliliği koruyacak bazı «taktik» tavizler vererek geçmişin özünü kabul etme eğilimi olarak tanımlanabilecek iki çizgi arasında bir mücadele vardı. Döneme özgü çeşitli nedenler, Maoçluğu, belirli militan önderler için özellikle çekici kıldı, Çin, Sovyetler Birliği eleştirisini adım adım histerik düzeylere çıkarıyordu ve doğal olarak askeri eylem biçimlerine bağlanmış olanlar, Moskova çevresindeki yumuşamaya yakınlık duymuyorlardı örneğin Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, uğradığı yenilgiyi Sovyetlerin yanlış değerlendirilmesiyle açıklayabiliyordu.

Yeni Örgütlenmeler

Bu tartışmalar ciddi bir yeniden değerlendirme süreci yaşıyan birkaç tutukluyla sınırlı kalsaydı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin altında uluslararası plânda ne yaptığını öğrenmeye zaman yetseydi, hasar daha az olabilirdi. Ama böyle olmadı. 1974'te bir af çıktı ve militanlar kendilerini, eylemlerinin bozgununa rağmen Sol'u izleyen gençlik kitlesinin büyük boyutlara ulaştığı bir ortamda buldular. Hayata bu ani ve zorunlu dönüş, Sol'u, 1960'lardakinden çok daha değişik ve karmaşık çeşitliliğe sahip gruplara ve hiziplere bölünme durumunda bıraktı. Uluslararası Marksizmin bütün kolları Türkiye'de, aralarında ayrıca yorum farkları olan birden fazla gruplarca temsil edildi. Hapiste belirli bir geçmiş değerlendirmesinin eşliğine varan kadrolar, dışarıda yükselen bir halk hareketi ve öncelikle radikalleşmiş devrimci öğrencilerle karşılaştılar. Bu yeni coşku, başlayabilecek bir geçmiş değerlendirmesini imkânsızlaştırdı. Buna ek olarak, 1960'lardan devralınan Türkiye üstüne tartışma mirasında da gerçekten yol gösterici olabilecek pek az şey vardı. Her grubun kendine «Kitap»tan destekleyici alıntı bulabildiği bu havada ve skolastik yanı ağır basan tartışma ortamında teorinin pratiğe temel olduğu düşüncesi abesleşiyordu. Onun için önderlerin kişisel prestiji ve güvendiriciliği, teorik analizin inceliklerine karşı daha belirleyici oldu. Böylelikle yetmişli yıllara da teori yerine ideoloji ikame edilerek giril-

di. Özellikle de Türkiye hayatına veya siyasetine kitlelerin bakış açısından yaklaşan hiçbir Marksçı tahlil yoktu. Türk işçilerinin ve köylülerinin tarihi sınıf deneyleri aslında vardı; sosyalistler bu sınıf deneyini değiştirmekte kararlıydılar, ama henüz bu deneyin gerçekte ne olduğunu bilmiyorlardı. Askeri müdahalenin dar kafalı uygulamalarına tepki olarak gelişecek demokratik ve sol muhalefeti kanalizetmekte sosyalistler rakipsiz de değillerdi.

Bu dönemde, hâlâ —Atatürk'ün halefi ve 1946'da demokrasiyi Türkiye'ye sokmuş olan devlet adamı İnönü'nün önderliği altındaki CHP'yi, askeri müdahale iki kutba ayırmıştı İnönü askeri yönetimi desteklediği halde Ecevit bunu yapmadı. 1960 darbesinden sonra işçilere grev hakkı tanıyan yasaları hazırlayan Ecevit ordunun atadığı hükümetlere en yüksek sesle muhalefet eden kişi oldu. Politik gerçekçiliğin iyi bir örneğini veren stratejik bakışla, 15-16 Haziran gösterilerinin açığa vurduğu ve Marksçı Sol'un trajik bir şekilde gözardı ettiği yeni işçi sınıfı militanlığını yönlendirerek CHP'nin tabanını yenilemeye girişti. İnönü'nün darbeyi onaylaması karşısında genel sekreterlikten istifa edip kendini 12 Mart'tan ayırdıktan sonra, demokratik mücadelenin hızlanmasıyla İnönü'ye meydan okudu ve çok zor bir işi başararak yaşlı devlet adamını CHP yönetiminden çekilmeye zorladı. Bu, Türkiye'nin başlıca iki siyasi partisinin de artık ordunun süren siyasi egemenliğine muhalif olması demektir; General Faruk Gürler kendini cumhurbaşkanı seçtirmeye kalkıştığında Ecevit ve Demirel, meclisteki oylarını birleştirerek bunu önlediler³². 1973'te yapılan seçimlerde CHP, çoğunluğu oluşturmanın epey uzagında kaldığı halde en büyük parti oldu ve Ecevit Milli Selâmet Partisi (12 Mart'ın dışladığı bir başka politik odak) ile koalisyon kurarak başbakanlık koltuğuna oturdu.

Faşizm Tehdidinin Yaygınlaşması

Hükümet göreve başlar başlamaz, ordunun idaresindeki ara dönemde yakalanan militanların affı kilit konu haline geldi. Önceleri birkaç yüz gerillanın varlığı darbeye gerekçe gösterilmişti; şimdiyse onların özgürlüğü bir numaralı sorundu. Bunun nedeni, çoğunluğun gerillaların inançlarıyla fikir birliğinde olması değil, af sorununun demokrasiye ve siyasi haklara geri dönüşü simgelemesiydi. Ecevit militanların serbest bırakılmasında ısrarlıydı, MSP'nin bir kesimi ise affa karşı oy kullandı; sonuçta —bazılarına özgürlük veren bazılarına da vermeyen dar kapsamlı bir af yasası Anayasa Mahkemesine gitti. Anayasa mahkemesi yasayı ayrımcı buldu ve siyasi nedenlerle mahkûm bulunanların tamamının serbest bırakılmasını hükmetti. Militanlar serbest bırakıldıklarında, yakalanmış oldukları zamankinden çok daha geniş derecede des-

32. Bkz. Ahmad, *Turkish Experiment in Democracy*, s. 308-309.

tek ve anlayışla karşılaştılar. Ancak, 1970'lerin ilk yıllarında militan enerji solun tekelinde değildi. Dönemin politik olayları faşist MHP'ye de fazlasıyla yaramıştı. Aşırı Sağ'ın parlamenter kanaldan gelen tehdidinin çarpıcı gelişmesi devrimci solu sonunda ikinci bir silâhlı mücadeleye girmeye zorladı.

1974'te aftan hemen sonra, Yunan cuntası Kıbrıs'ı ilhaka kalkıştı ve İngiliz İşçi Partisi hükümeti müdahale etmeyi reddedince, Türk ordusu Ecevit'in emriyle Kıbrıs'ı işgal etti. «Halk kahramanı» da böylece ulusal kahraman haline geldi. Bütün olarak Sol, onurlu hareket etti ve askeri başarıyı şovenistçe kutlamayı reddetti. Bununla birlikte, kabinede Necmettin Erbakan (MSP'nin başkanı ve başbakan yardımcısı) zaferden payını almaya uğraştı ve Ecevit koalisyon ortağının kendisini giderek desteklediğini hissetti. Ve o sırada belirleyici bir hata yaptı: Sahip olduğu itibarla kendi gününün geldiğini düşünerek tek başına iktidar olmak amacıyla seçim çağrısı yaptı. O sırada bir erken seçim yapılabilir bu ona şüphesiz mutlak çoğunluk sağlardı. Ancak anayasa uyarınca, mecliste salt çoğunluk oyuna sahip olmadan erken seçime gidemezdi. Anayasa-daki bu «demokratik» önlem geri teperek Ecevit'i meclisi feshetme ve tek başına iktidar olmak için seçmene başvurma olanağından mahrum bıraktı. Gerek Demirel, gerekse küçük partiler kendilerini meclis dışı bırakacak şekilde oy kullanmazdı ve dolayısıyla erken seçimi reddettiler. Bunun yerine kurnaz Demirel'in başkanlığında AP, MSP, MHP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden oluşan Sağ koalisyon, Milliyetçi Cephe adıyla iktidara geldi.

Türkiye'nin aldığı yara muazzamdı ve belki de kalıcı olacaktır. Sağ sadece iktidar olmakla yetinmedi, devleti yağmaladı. Bürokratik makamlar paylaşıldı, ekonomi ise devasa ve karşılıksız dış borçlarla finanse edilen sahte bir hızla büyümeyle şişiyordu. Bu resmi korsanlıktan en çok yarar sağlayanlar faşistler oldu. «Bozkurt» yahut «Komando» diye anılan faşist militanlar artık devlet koruması ve resmi arpalıklar elde etmişti. Sonuç, Ecevit'in çaresiz muhalefeti karşısında Sol ve aşırı Sağ arasında şiddetli bir kutuplaşma oldu. Ecevit'in yaptığı hata o dönemde anlaşılmasa görünüyordu ama bugün artık açıktır. O zamanki ve sonra sürdürdüğü yanlış, Türkiye'nin artık bir «kurtarıcı»dan kurtulması gereken anda yalnız kendi kişiliğine güvenmekti. Eğer işçi sınıfının militanlığını eylem geçirebilecek siyasi liderler var olsaydı, ülke şiddetin ve siyasi terörün tırmandığı sonraki on yılı yaşamaktan kurtulabilirdi. Ama faşistlerin varlığı ve giderek eğitim sistemine, belediyelere ve silâhlı kuvvetlere yerleşmeleri Sol'u, ağırlıkla savunmacı ama zorunlu olarak atak silâhlı mücadeleye sürükledi. Böyle koşullar altında fococuluk mirasını büsbütün terketmek veya yeni bir siyasi başlangıç yapmak son derece zordu. Ayrıca, Sol'un bu direnişi, kendine görece elverişli koşullarla bulmuş olan faşizmin kitle tabanını genişletmesine engel oldu.

Bağımsız Sol

1970'lerde Türkiye Sol'u içinde Maoculuk hızla gelişti.

Kültür Devriminin yerel acentesi olma yolunda birbiriyle mücadele eden en az beş Maocu hizip vardı. Ama Maoculuktan hiç etkilenemeyen geniş ve etkili gruplar da ayakta idi. 1970'lerin ilk yıllarında Küba «model»inin canlılığını sürmesi onların Maoculuğun iki ana türünden birine (Lin Piao'nun biçimci radikalizmi ve Çu Enlay'ın kemiksiz oportünizmi—iki eğilim, Büyük Önder'in sikkisinin yazısını ve turasını oluşturur) kapılmasını önledi. Maocu olmayan bu akımlar için Mahir Çayan efsanevi bir şahsiyetti, ve askeri yönetim dönemi sırasında sosyalist olan öğrencilerin büyük çoğunluğu da bu efsanenin etkisiyle sosyalist oldular. Bununla birlikte aften sonra Çayan'ın izleyicileri arasında, Çayan'ın eylemlerinin intiharci maceracılığına karşı olan tecrübeli üyelerin tavırlarıyla Çayan'ı ilâhlaştırmayı sürdüren hapis hane dışındaki genç militanların saf coşkusu arasındaki karşıtlıktan doğan bir önderlik ve strateji krizi oluştu. Bir dalgalanma ve karışıklık döneminden sonra iki başlıca çizgi ortaya çıktı. Bazı önderler genç kuşağın coşkusuna karşılık verdiler ve böylelikle de bu potansiyelin büyük kısmını yakaladılar. Çayan'a daha eleştirel yaklaşan ötekiler çıkardıkları dergi nedeniyle «Kurtuluş» diye bilinen daha küçük bir grup kurdular.

Bölünmeden hemen sonra, daha ufak boyutuna rağmen Kurtuluş, bir teorik ve pratik yenileşmeyi başarma konusunda en iyi şansa sahip gibi görünüyordu. Önderleri Çayan'cı maceracılıktan uzaklaşırken daha ortodoks ve disiplinci Marksçı politikalara yönelecek gibi görünüyorlardı. Bu arada sonunda kendini «Devrimci Yol» diye adlandıran ve başlangıçta Çayan'ın görüşlerini ortodokslaştırarak benimsemiş olan büyük grup, eski Devrimci Gençlik Federasyonu'nun niteliği olan gevşek federalist yapıyı terketmemişti. Paradoksal olarak Dev-Yol'un daha sorumluluk sahibi önderleri hem inandıkları mücadele yönlerinin uygulanamazlığını sezer, hem de değişken örgütlenme biçiminden kaynaklanan gerginliklere karşılık vermeye çalışırken, kademeli olarak çağdaş Marksçı düşünceye daha açık hale geldiler. Bu arada da Kurtuluş giderek ortodokslaştırıldı ve başlangıçtaki eleştirel tavrını sürdürmedi. Örneğin Stalinizm, her iki grubun bir ortak yanı olmasına rağmen —Stalin'in eserlerinden öğrenilen bir Leninizmi benimseyen— Kurtuluş'un evriminde daha zararlı etki yaptı. Bu, Kurtuluş'a bürokratik yetenekler kazandırdı, ama örgütün iç hayatını çoraklaştırdı. 1970'lerin sonlarına doğru doruk noktasındayken «teorik» aylık dergisi yaklaşık 12 bin nüshaya çıkan bir tirajdaydı, haftalık yayını ise bir tirajın belki iki katıydı. Oysa Devrimci Yol'un 15 günlük yayınının 100 bin satışa çıktığı oluyordu. Üstelik Dev-Yol, İstanbul'da çok daha geniş bir

kitleyi harekete geçirebiliyordu (ünlü Taksim gösterisi dolayısıyla daha önce de belirtildiği gibi) ve Anadolu içinde kayda değer bir örgütlenme ağına sahipti³³.

Bununla birlikte, bu önemli farklılıklara rağmen Kurtuluş ve Devrimci Yol (bazı küçük gruplar ve çok sayıda bağımsız bireylerle birlikte) herhangi bir resmi ideolojiye bağımlı olmayan Türk solunda bir tür «üçüncü güç» oluşturmayı sürdürdü. Bu geniş, aktif ve kendine özgü Sol'un potansiyeli açıkça ortadaydı. Belirli koşullar altında bu potansiyel, demokratik ilkeleri olan ve Türk toplumsal formasyonunun özgürlüğünü kavrayan bir yeni kitle sosyalist partisinin oluşumuna yol açabilecek bir büyük sıçramanın anahtarını oluşturabilirdi (ve belki de hâlâ oluşturabilir). Belki de bu makededeki en önemli (ve uğraştırıcı) soru, bu sıçramanın niçin bir türlü gerçekleşmediği ve niçin Türk solunun «bağımsız» güçlerinin bir yanda Maocular ve öbür yanda «Sovyetçiler» arasında sektör bir siyaset alanında sıkışıp kaldığıdır.

Maocular

Daha önce belirtildiği gibi, en önemli Maocu grup, 1971 darbesinden önce MDD hareketinden ayrılıp Çin yanlısı olan Proleter Devrimci Aydınlik'tan doğdu. Başlangıçta «Kampüs Maocuları» diye adlandırılan bu grup, yetenekli bir orta sınıf entellektüelleri çektiğine sahipti, ve bu sayede de daha sonra epey başarılı bir günlük gazete olan Aydınlik'i çıkarabildi. Maocu tartışma da ve ayinsel öz eleştiride uzman olduklarından Pekin çizgisini çeşitli keskin yön ve vurgu değişiklikleri boyunca izleyerek Çin ortodoksisinin eziyetli yolunda kalmayı başardılar. Bu grubun Maoculuğu bir dereceye kadar, Türkiye'deki Rus aleyhtar propaganda ve milliyetçi geleneklerle benzerliğiyle de kendine yarar sağladı. Titiz ortodoksluğu ve başarılı kitle gazetesi gözönüne alındığında, öbür Mao-

33. Yaygınlığı nedeniyle Devrimci Yol diğer devrimci gruplardan sık faşist saldırılarla yüzyüze kaldı. Bu etmenlerin yanısıra kitlelerle daha büyük bağları olması, Devrimci Yol'u siyasal bakımdan daha sorumlu kılıyordu ama, örgüt resmi «Çayancı» ideolojisinin pençesinden kurtulamıyordu. Bu durum yarattığı tehlike, Çayan'ın, yerel devlet ve emperyalizm tarafından sürdürülen «suni denge»nin bozulması ve böylelikle asıl «devrimci durum»un patlamasına imkân tanınması işlevini «halkın silâh öncüsü»nün yerine getirmesi gerektiği şeklindeki görüşünü açıkça savunan Devrimci Sol adlı grubun ayrılmasında canlı olarak görüldü. Tuhaf ki, Devrimci Yol'a yönelttikleri eleştiriler, bir gazete yayınlaması (ki bu Çayan tarafından «oportünizm» olarak nitelendirilmişti) ve devlete karşı taarruza girişmeyi reddetmesiydi. Devrimci Sol'un ilk eylemlerinden biri, 12 Mart 1971 askerî darbesinden sonraki ilk başbakan olan Nihat Erim'in 19 Temmuz 1980'de öldürülmesini üstlenmek oldu. Şaşırtıcı sloganlarından da açıkça görülmüyordu: «Tanrı affeder, Devrimci Sol affetmez!» ve «Polis! Dikkat et, Devrimci Sol bölgesinde!»

cu gruplar Aydınlık'a farklı bir alanda rakip çıkmak zorundaydılar. Türkiye'de siyasi rekabet zaman zaman atletizm yarışmasına benzer: rakip grubun önüne geçmenin tek yolu farklı kulvardan koşmaktır. Aydınlık grubunun zayıf yanı da «militanlık» alanındaydı. Askeri darbeden sonra öteki Maoçu gruplar, bir halk ayaklanması için zor ve çocuğu çağrılar yaparak PDA liderliğini geride bırakmaya çalıştılar. Aslında 12 Mart döneminde PDA da, bunu yapmış, okuyucularını neredeyse bir «LCV» ile «halk savaşı»na katılmaya çağıran yasadışı bir gazete yayınlamışlardı. Bu «savaş»ın adresi ve zamanlaması oldukça belirsizdi; bununla birlikte bazı köylüler arasında ve Kürt bölgelerinde, halk savaşı ciddiye alındı. Bir militan, kıvılcımı tutuşturmaya yeterli cephaneye sahip olduğunu düşündü ve bu, Türkiye Komünist Partisi Marksist-Leninist'in askeri kolu ve acımasızlığa özel önem veren dar görüşlü bir grup olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu'nun başlangıcı oldu. Daha militan oluşuyla, Aydınlık'la rekabet eden bir başka Maoçu grup, bu makalenin başında anlatılan Taksim Meydanındaki 1 Mayıs faciasına katkıda bulunmuş olan Halkın Kurtuluşu'ydü. Aftan sonra «Maoculuk»u kabul eden ve THKO gerilla hareketinin çoğunluğunu temsil eden Halkın Kurtuluşu, geçici olarak en büyük Pekin yanlısı fraksiyon haline geldi. Bununla birlikte Pinochet ve Holden Roberto gibilerini destekleyen Çin önderlerini izlemeyi de kendine pek yakıştıramıyor ve bundan sıkıntı duyuyordu. Ancak böyle rahatsız edici olaylardan sıyrılmaya çalıştığında Halkın Kurtuluşu, Aydınlık'ın, kararlı Maoçular olmama suçlamasıyla karşıyordu. Dolayısıyla, Arnavutluk'un Çin'den kopuşuyla Enver Hoca'yı izleyerek resmi Çin siyasetini terk etme fırsatını yakaladıklarında epey rahatladılar. Maoculuk Halkın Kurtuluşu'nun üzerine oturmamış bir elbiseydi. Aydınlık ise gücünü bazı atlatma haberlerle yer verebilen gazetesinin niteliği sayesinde koruyabiliyordu.

Sovyetçiler

Yeni Türk Sol'unda Sovyet taraftarlığının gelişmesi bir bakıma 1974-75'te Maoculuğun doruk noktasına ulaşmasından sonra gerçekleşti ve Çin dış politikasının sağ yönelişinden duyulan hayal kırıklığını yansıtıyordu. Maoçular başlangıçta kendi kaba tarzlarıyla da olsa enternasyonalizm sorununu gündeme getirmişlerdi, ancak Pekin'in giderek arsızca Pinochet ve İran Şahı gibi diktatörleri desteklemesiyle, pek çok militan Sovyetler Birliği'nin görünüşte daha ilerici enternasyonal tavrına yakınlaştı. Maoculuğun bu gerilemesi, eski TKP'ye Türkiye'de ilk kez önemli bir parti olma imkânı verdi, ama iki Moskova yanlısı grubun daha ortaya çıkmasıyla, TKP'nin Sovyetçi siyaset üzerinde tekel iddiasında bulunmasına imkân kalmamıştı. Herhalde adı ve tarihi bağlantıları sayesinde bu grupların en tanınmış TİP'ti. 1975'te aftan sonra Behice Boran tarafından ye-

niden kuruldu, ama artık az sayıda taraftarı vardı ve ülke çapındaki eski varlığını yitirmişti. 1970'lerin sonlarında TİP'in etkisi TKP'ninkinden çok daha azdı. 1974'te kurulan üçüncü Sovyet yanlısı grup, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ise garip bir ulusal mirasa sahipti çekirdeği emsali olmayan bir «Leninizmin Türkiye'ye özgü sentezi»ni içeren ciltler dolusu egzotik yazılarıyla ünlü —ve bir ara bir «Vatan Partisi» de kurmuş olan— eski komünist Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın izleyicilerinden oluşuyordu. Kıvılcımlı, 1971 darbesinden sonra yurt dışına kaçmış ve Yugoslavya'da sürgünde ölmüştü. Aftan sonra, bazı izleyicileri TSİP'i kurmak üzere eski TİP'ten bir grupla birleşti.

1975'te Türk Solu içindeki nüfuz dengesi, DİSK'in yıllık kurultayında TKP'nin birtakım görevler almasıyla değişti. TKP izleyicileri kendilerini birdenbire, «Barış ve Toplumsal İlerleme» bayrağı altında ülkenin en militan sendika hareketinin liderliğini üstlenmiş buldular. DİSK, darbe döneminde büyük prestij kazanmış ve Ecevit'in zaferinden sonra da hızla gelişmişti. İstanbul-Marmara Bölgesi sanayi kuşağı evresinde odaklanmış daha ziyade bölgesel bir konfederasyon olmasına rağmen, 1970'lerin ortalarına gelindiğinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yeni sanayi yatırımlarının hızla genişlemesi DİSK'e ulusal düzeyde etki kazanma ve (daha sağ eğilimli bir konfederasyon olan Türk-İş'in büyük egemenliğinin bulunduğu) kamu sektöründe de bir köprübaşı kurmasına fırsat verdi. Konya yakınlarında Seydişehir'de büyük bir alüminyum tesisi kuruluyor, ayrıca İskenderun'da Sovyetler'in finanse etmiş olduğu dev çelik tesislerine yenileri ekleniyordu. Üstelik, bu yeni proletaryanın örgütlenmesinin önemi sadece sendika gücünün artmasından ibaret değildi köylü geçmişi olan genç işçiler için DİSK'e üye olmak, patronlara uyan ve bel bağlayan geleneksel politikadan köktenci bir kopuş anlamı taşıyordu, sendika ise lâik, sosyalist politikaya angaje olarak çizgisini berraklaştırıyordu. Böylelikle, DİSK içindeki TKP kadroları, işçi sınıfının yeni kesimlerini örgütleme ve sendika gücünü ulusal düzeyde birleştirme gibi ağır ve zahmetli bir işi destekleyen Sol'un büyük bölümüne önderlik etme göreviyle karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte TKP liderleri daha çok DİSK içindeki egemenliklerini bencilce koruma peşinde oldukları için buradaki başka Sol akımlarla birlik olmayı reddettiler. Başka Sol unsurları burada pekâlâ militanca çalışabilecek devrimcileri temizlemede kimi zaman Sağ örgütçülerle ve bürokratik sendikacılarla birlik oldular; TKP sonuçta kendinden başka sosyalist «sızma»ları önleme konusunda Sol içerisinde bir siyasi polis gibi hareket etti.

Sonuç üç yönlü bir felâket oldu. İlk ve en önemlisi Anadolu'daki mücadeleler kaybedildi. Başlangıçta, büyük alüminyum tesisleri kazanılmıştı ama TKP, işçilerin eğitiminin yoğunlaştırılması

yerine süpermarketler gibi «tüketim toplumu» yemleriyle işçilerin güvenini kazanmaya çalıştı.

Sonra da Demirel hükümetinin herhalde kesin teşvikiyle faşistler bu sanayi komplekslerine girdiğinde TKP buna yeterli direnişi gösteremedi. Bu arada İskenderun'da işçiler arasında yapılan referandumu faşistlerin sendikası büyük farkla ve kesinlikle kazandı ve DİSK'e bağlı Maden-İş sendikası'na yeni üye kaydedilmesi ansızın durdu. İkinci sonuç, TKP'nin başlattığı bellibaşlı eylemlerin başarısızlığıydı. Başarısızlıklarına örtmek için, Maden-İş sendikasına üye özel sektör işçilerininin giriştiği grev sonuç vermedi. Ayrıca günlük bir DİSK gazetesinin yayınlanması girişimi de epey pahalıya mal olan bir başarısızlıktı. Elbette ki, üçüncü sonuç, başka sosyalistlerin sendikalarından atılmasıydı genelde, DİSK'in siyasi bakımdan kapsayıcı niteliğini ve genç proletarya için potansiyel çekiciliğini geliştirmek yerine TKP, devrimci Sol'un başka kesimlerini geride bırakma çabasında, DİSK'i siyasi bakımdan kendi dışındakilerin giremeyeceği bir kuruluş olarak kullandı. Bu politikanın başlıca hedefi TKP'li olunmadan işçi sınıfıyla beraber olunamayacağını kanıtlamaktı. Ama 1978 DİSK-Kurultayı'nda, TKP yanlısı başkan Kemal Türkler, öngörülebileceği gibi seçimi kaybetti ve TKP kadrolarının bir kısmı yeni yönetim tarafından tatsiyeye edildi. Böylece TKP'nin DİSK'teki geçici nüfusu kendisi için de beklenen başarıyı vermedi. Gelgelelim, sosyal demokrasiden gelen yeni yönetimin, bazı önemli bakımlardan, daha ilerici uygulamaları olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Faşist Terör

1973'ten sonra faşizm, Sol'dan da daha süratli gelişti. Türkiye'de burjuvazinin epey dağınık olmasına rağmen, Alparslan Türkeş liderliğindeki faşist Sağ, yasal ve yasadışı yöntemleri başarıyla birleştiren tek bir merkezin yönettiği birleşik bir hareketti. Kendi kampları, kendi polis komiserleri, kendi milletvekilleri ve kendi subayları, suikastçıları ve katilleri vardı; bazı bölgelerde de yerel iktidarı ele geçirmişti³⁴. 1979'da Ecevit'in başbakanlığı sırasında, ülkenin bazı kesimlerinde uygulanan (Kahramanmaraş katliamının ardından) sıkıyönetimin faşizmin yükselişine set çeki çekmediği tartışılır, ama Faşistlerin yükselişi geleneksel gaffları da beraberinde getirmişti. Örneğin, Sağ'da sevilen bazı kişilere gönderilen ve operasyonda kilit önem taşıyan bombalı paketlerin posta sisteminin iyi çalışmaması sayesinde yerine zamanında ulaşmaması nedeniyle başarılı olamayan, klâsik ve vakitsiz bir «Roma yürüyüşü» girişimi oldu³⁵. Bu gibi provokasyonların, eylemci Sol'un bazı unsurlarının

gerçekten akılsızca karşılıklar vermesine yol açtığı oldu; bununla birlikte, Demirel hükümetince desteklenen ve iktidarı ele geçirmeye niyetlenen faşist partinin terörizmiyle, kendine yeterli bir olgunlaşma süresi yaratamamış Sol'un içgüdüsel maceracı eylemleri arasında hiçbir paralellik yoktur. Bu dönemin «silâhlı» mücadelesi nesnel olarak bakıldığında, silâhlı faşizmin saldırısına karşı bir savunma niteliği taşıyordu. Üstelik, Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Sol grupların halkı MHP ölüm mangalarına karşı koruyan tek siper haline geldiği olağandışı bir durum ortaya çıkmıştı. En kanlı faşist terörün yaşandığı bu bölgelerde, antifaşist mücadelenin ve yerel nefsi müdafaaın güçlüklerine katlanmak zorunda kalanlar, öncelikle en yaygın olan Devrimci Yol'un militanlarıydı. Sıkıyönetim'den önce bazı kasabalardeki topluluğun bir yarısı tamamen faşist denetim altındayken öteki yarısı da devrimcilerce savunuluyordu. Ama köyler ve kent bölgeleri dolaylı olarak Sol gruplarca idare edilir hale geldiği zaman bile, savaşçı cesaretlerini sergilemenin ötesinde pek bir şey yapamayarak tehlikeli bir şekilde yetersiz kaldılar. Ne yerel reformlar, yapıldı, ne de yerel halka nasıl örgütleneceğini veya koşullarını nasıl düzeltereğini gösterebilecek olan halk örgütleri yaratıldı³⁶. Kısaca, devrimciler kendilerini yaşanan hayatın vazgeçilmez bir ögesi haline getirmekte yetersiz kaldılar. Böylece, sonunda ordu sıkıyönetimin daha evrensel «adaleti»ni dayattığında halk militanlara «Bizi şimdiye kadar koruduğunuz için teşekkürler, ama artık lütfen gidin» dedi.

ACILI BİR BİLANÇO

Yüzeysel Marksizm

Türkiye'de Sol'un kendi yenilgileri bir yana, serptiği dönem dünya sosyalizminde de çeşitli garipliklerin öne çıktığı bir dönemdir. Türk Sol'u, Lâtin Amerika'da Allende'nin ve Tupamaro'ların yokedilişini çok derinden hissetti; Çin'deki gelişmeleri şaşkınlıkla seyretti; önce Portekiz'in sevincini yaşadı, sonra da Portekiz'in adını anmaktan vazgeçti. Marx'ı ve Lenin'i iskartaya çıkaran Avrupa komünistlerine dış bile di; ve hâlâ Vietnam ile Kamboçya arasındaki savaş hazmetmeye uğraşiyor. Türk solu, gündelik taleplerin çığ gibi arttığı bir sırada ilköğrenimini görmüş, hazırlıksız olarak ve «oyunun kuralları»na daha ancak şöyle bir göz atmışken eyleme girmişti. O halde, Sol'un büyümesinin bazı urlar da üretmesi şaşırtıcı değildi.

1960'larda devrimci hareket başladığında Marksçı kuram öğrenmeye çalışan ortalama bir militan, Anti-Dühring veya Ne Yap-

36. Önemli bir istisna, «devrimci» bir belediye başkanının halk oyuyla seçildiği ve siyasi katılım yaratmada başarı kazandığı Fatsa adlı Karadeniz kasabasıydı. Bu deney, silâhlı kuvvetler tarafından ezildi.

34. Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, «Aşırı Milliyetçi Sağ.»

35. «Büyük Yürüyüş»ün 15 Nisan 1978'de yapılması planlanmıştı ve topluluklararası saldırıları kıskırtmak için Pazarcık, Adıyaman ve Malatya'da siyasi yelpazenin her iki yanından seçilen kimselere bombalar postalandı. Bkz. Ömür Laçiner, «Malatya Olayı—Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi», Birlikim, no. 39 (Mayıs 1978).

mal? gibi klâsikleri okurdu; «Diyalektik Materyalizm»i, Stalin'in elkitabından ve Georges Politzer'in metinlerinden öğrenirdi; aynı zamanda kendisi için, Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgaline, Çin Halk Cumhuriyetinde Anti-Sovyetizmin yükselişine ve Kültür Devrimine, Che Guevara'nın ve öbür Lâtin Amerika gerilla liderlerinin mücadelesine tutarlı bir açıklama bulmak zorundaydı. Böylesi olayları açıklamasına yardımcı olacak pek az «yerli gelenek» bulabiliyordu. Aynı zamanda da «öğrenilecek» pek çok şey beklerken, pek çok yapılacak iş vardı. Türk Sol'unun yaşamasının koşulu erken büyümektir. Yaşanan fraksiyonlaşmada, grupların Marksçılığın şüphesiz farklı türlerini temsil etmesine ve her grubun ötekilere düşmanlık beslemesine rağmen, zihniyet, değerler ve tavır bakımlarından, kadroları arasında açık benzerlikler vardı. Bu, öncelikle kadroların ortak sınıf kökeninden kaynaklanıyordu: büyük kısmı küçük burjuva ailelerden gelen öğrencilerdi ve bu kesimin geleneklerini ifade ediyorlardı³⁷. İşçi sınıfı geçmişli bir militan, kısa sürede militan olduğu ölçüde egemen tarza uyacak, artık işçi sınıfından arkadaşlarından farklı davranacaktı. Sonuçta ortaya çıkan klâsik devrimci davranışı görece iticiydi.

İşçi sınıfı arasında gerçek anlamda başarılı olmamasına rağmen, Marksçılığın öğrenciler arasında başarılı olma şekli, egemen ideolojinin görece gücü ve zayıflığıyla açıklanabilir. Aydınlanmaya ve gelişmeye verdiği büyük önem ile, pragmatik bir milliyetçilik ideolojisi olarak Kemalizm, yükselen burjuvazi için biçilmiş kaftandı. Gerçekte Kemalizm, düzenli olarak bu ideolojiyle beslenen halk çoğunluğu için hâlâ birleştirici bir ideoloji, ve hem baskıyı hem de liberalizmi bu sayede haklı gösterebilen yönetici sınıflar için de elverişli bir araç olarak varolmaktadır. Ama Kemalizm, başlangıçta köktencilikini teşvik ettiği yüksek öğrenim görmüş kişilerin eleştirel sorgulamasına tahammül edemez. Bu çatışmada Marksçı kuram kolay bir zafer kazandı —belki fazlasıyla kolay bir zafer. Yeni militanların zihnindeki «düşünce içeriği» belki de radikal anlamda değişti; ama düşünme yönteminin kendisi görece dokunulmaz kaldı. Marksçılık yeni bir doktrin— daha makûl ama yine de inançla öğrenilmiş bir doktrin oldu. Bir başka deyişle Marksçı kuram, onu kapalı bir ideolojiye, hattâ imana dönüştüren bir şekilde benimsendi. Bu, dönüşüm sürecinde zorunlu veya kaçınılmaz bir aşama olarak görülebilirdi —eğer onu başka aşamalar izlemiş olsaydı. Bu yazı kaleme alındığı sırada böyle bir süreci başlatmak için gerekli koşullar ortada görünmüyordu henüz. Böyle bir süreç,

37. Sol militanların toplumsal ve iktisadi kökenleri konusunda örneğin bkz. Doğu Ergil, Türkiye'de Terör ve Şiddet: Yapısal ve Kültürel Kaynakları (Ankara: Turhan Kitabevi, 1980); Ruşen Keleş ve Artun Ünsal, Kent ve Siyasal Şiddet (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982).

Gramsci'ci anlamda «kollektif aydın» gibi işgören ve teorik bilinçlilik düzeyini yükselten bir siyasi örgüt içermek durumundaydı. Türk entellektüel hayatında Sol, ender rastlanan bir üstünlük sahibiydi: düşünürlerin, yazarların ve sanatçıların ezici çoğunluğu solcuymdu, ve önemli bir kısmı da Marksçı olduğu iddiasındaydı. Bu özellik, daha ileri toplumların bile belki gıpta ettiği Türk kültür hayatına katkıda bulundu ama, sosyalist aydınlarla sosyalist siyasi hareketler arasında belirgin bir uzaklık da vardı. Militanların, teori veya sanat gibi «ılımlı» görünen herşeyi reddetme şeklinde bir ortak tavırları vardı, ama bu uzaklık biraz da aydın kesimin daha etkin olmaya razı olmayışının bir ürünüydü. Böyle organik bağların yokluğu, tabiidir ki siyasi kadroların kuramsal ve kültürel sığlığına katkıda bulundu.

İktidar Saplantısı

Yönetici sınıflar arasında iktidar bunalımının —ve iktidar rekabetinin— varolduğu 1960'ların son yıllarının özel siyasi konjonktüründe hızlı radikalleşen öğrenci hareketinin, iktidarı ele geçirmenin doğru stratejisi konusunda bir tartışmaya kenetlenmesi görece kaçınılmazdı. Bu tartışmada TIP —haklı olarak— kapitalist gelişmenin önemini vurguladı, ama inandırıcı bir «devrimci» strateji geliştirmede ve Türkiye'nin «az gelişmiş, üçüncü Dünya» niteliğini vurgulayan MDD'den daha önce tarih sahnesinden çekildi. O sırada bile hiç değilse strateji sorunu, ülkenin yapısına ilişkin tartışıldığı halde 1970'lerde strateji sorunu —ülkenin yapısının da kitlelerin de malzemesinden öte birşey olmadığı— enfes bir yemek hazırlamak için kullanılan bir yemek kitabı gibi ele alındı. İktidar sorunu bir saplantı haline geldi «Doğrudan» iktidarın ve «topyekûn mücadelenin fetişleştirilmesi, Solu, gerçeklikten gittikçe daha uzaklara götürdü ve bir bütün olarak devrimci grupların içedönük bir nitelik kazanmasına yol açtı. Her grup büyüme ihtiyacındaydı, ve bu, en kolay yoldan, öbür grupların taraftarlarının kazanılmasıyla başarılabilirdi. Yani, bir grubun hatası ve kaybı öteki grubun kazancı oluyor ve her grup eşit oranda hayal kırıklığı yüklenirken, bir gruptan öbürüne herkesi küçük kazanımlarla oyalayan ve bu tür çıkarlar için rekabet içinde tutan düzenli bir trafik vardı. TKP'den Kurtuluş'a, Kurtuluş'tan Aydınlık'a soldaki her grup —herbiri kendi tarzında— bununla meşguldu.

Bu süreçte, «devrimci dil», özel bir jargona dönüştü. Her örgüt, yeni militanlar cezbedecek şekilde cesareti sergilemek zorundaydı ve bu da sosyalizme ilgi duyan işçi ya da köylüleri ürkütüp kaçırıyor. Belki bir tek TKP, «ilerleme» hakkında herhangi bir sınıf içeriği olmayan «ılımlı» sloganlar denedi; ama bu da bir yere kadar böyleydi. Değişik grupların ve eğilimlerin sıkıyönetimden önce yayınladıkları çeşitli gazeteler, temelde, herhangi bir kadro kaybını

durdurma amacına yönelikti. Gerçek durum hakkında doğrudan seslenmek suretiyle yeni üyeler çekmekten epey uzak olan bu propaganda organları, İşçi sınıfı kamuoyuna genellikle anlaşılmaz geldiklerinden burjuvazi arasında pek az huzursuzluk yarattı.

Gruplar, aslında amblem, veya belki marka işlevi gören «teori»leri çevresinde toplanırken, militanlar özgünlüklerini grubun «onurunu temsil eden —ve böylelikle de kaçınılmaz olarak kemikleşen— birkaç formüle göre tanımladılar. Genel sonuç, örgüt içi demokrasinin dereceli olarak azalmasıydı. —üstelik bu geleneksel olarak demokratik normları olmayan bir ülkede gerçekleşiyordu. Gruplar böylelikle ttecrit oldu ve kaçınılmaz olarak— hem itildi. Türk Sol'u ülke ka gruplara karşı —savunma konumlarına itildi. Türk Sol'u ülke sorunları hakkında tutarlı birşeyler söylemekten vazgeçti: sağlık ve tıp, ulaşım ve kentleşme, köy örgütlenmesi ya da fabrika hayatı gibi sorunların eleştirisine veya çözümlemesine kalkışılmadı bile. Gündelik yaşamın acil— ve açıkça sosyal, olan sorunlarına rasyonel ve uygulanabilir alternatifler göstermek yerine, Türk sosyalistleri «Üç Dünya» teorisinin oportünist olup olmadığı konusunda ciltler dolusu tartışma üretti.

Bu tür sakat politika üretilmesine yardım eden, ve büyüyen faşist tehdit karşısında solu bölünmüş tutan bir başka etken, «hain»in heryerde hazır ve nazır varlığıydı: militanlar kendileri iyi niyetliyidiler ve bilimle donanmışlardı; biliyorlardı ki proleterya devrimci sınıfta ve tarihin sarsılmaz akışı onlardan yanaydı. Ancak, kayda değer herhangi bir devrim yapabilecek durumda değillerdi; onları önleyen sadece düşman olamazdı, çünkü kapitalizm ne de olsa can çekiyordu ve egemen sınıfların pek çok sorunu vardı. O halde yolu tıkayan meçhul etken neydi? Bu düşman ancak bir hain olabilirdi. Devrimci hareket içinde, bu hain kişiliği hep şu ya da bu şekilde var oldu; elbette bazı durumlarda böyle görüşleri haklı gösteren etmenler vardı ama, önemli olan buna eşlik eden tavrıydı. Bu inanç, gerçekliğin yükünü hafifletir, buna karşılık daha fazla ferahlamak için, haine duyulan kinin dozu da artırmak zorundadır. Kapitalizm öncesi ideoloji varlığını ne kadar sürdürüyorsa bu türden tavrı ve düşünce kalıpları için o denli verimli bir toprak vardır. Genç ve tecrübesiz, ama enerjik ve iyimser, kendini iktidar alternatifleri olarak gören (biraz fazla iyimser bir bakımla) ve bütün araçları ve modelleri bu hedefe ulaşmak için tüketen Türk sosyalist hareketinde, böyle düşünce tarzlarının belirli bir kaçınılmazlığı vardı.

Sosyalist Demokrasinin Merkeziliği

Yukarıda tecrübesizlik etkenine değinildi; 1970'lerin kargaşasından sonra Türk solu artık genç olmayacağı için, bu sorunlardan bazılarının 1980'ler de çözülmüş olması beklenebilirdi; ne de olsa, bu tür bir «gençliği» ilelebet sürdürmek, bütün bu deneyimlerden

sonra, patolojik bir büyüememe belirtisi sayılabılırdi. Olgunlaşarak büyümenin yönü ne olabilirdi? Gelişme çizgisinin ortodoks sınıf örgütleri içinde olması zorunlu değildir ve kesinlikle bu sınıf örgütleriyle sınırlanmamalıdır —özellikle de faşist saldırının yarattığı koşullar altında. Siyasi kitle örgütleri açısından, çeşitli çıkarların bir araya geldiği büyük kentlerden köylere dek bütün yerleşim birimlerindeki yerel derneklerin daha büyük bir potansiyel oluşturduğu tahmin edilebilir. Burada, belki de gelecek bir toplumun habercisi olacak daha demokratik ve eşitlikçi ilişkiler başlayabilir. Taban düzeyinde demokrasinin temelini yok eden merkezi kararların bağlayıcılığı olmaksızın, devrimci sosyalistlerin ulusal düzeyde eklemlenmesine yardımcı olmaları gereken pek çok kendiliğinden yerel hareket vardır. Bir programın önemi, gerçek koşullara göre belirlenen ve zorlanmış olmayan bir faaliyet içinde ortaya çıkabilen eylem ilkelerinden gelir. Mümkün mertebeye birlik içinde olmak gereklidir— ama bunun mutlak önkoşulu olan demokrasiyle birlikte, çünkü «birleşecek» olanlar bir hayli farklı geçmişlerden geliyor olacaktır. Başkalarının devrimci tecrübesinin geçerliliğinin «tasfiye»sine dayanan bir demokratik ve enerjik birlik olamaz. Benzer şekilde, somut hedefler ancak kadroların işçilerden ve köylülerden ev kadınlarından ve uzmanlardan çok şey öğreneceği demokratik işleyişler içinde berraklaşabilir. Marksçılığı bir silâhlı mücadele kuramına indirgemek, onu ölüm kuramına çevirmektir. Onu cesaretli bir direnişten çok bir yaşama kuramı olarak anlamak için Türkiye sosyalistleri, önderlik etmek istedikleri kesimlerin yaratıcı gücüne başvurmak zorundadır. Türkiye'de demokrasiye övgü düzmeyen pek az grup —Sovyetçi, Maoist veya bağımsız— vardır. Gerçekten de, gruplar demokrasinin önemini teslim ederler: sahiden gerekli olan daha samimi ve daha köklü bir dönüşümdür. CHP içindekiler dahil, Türk Solu'nun bir bütün olarak dağınıklığı, kısmen bir ortak yanlığın kaynaklanıyor. Çeşitli taraflar hepsi de yanlış bir öncülük kabul ederse sonraki anlaşmazlıkları uzlaştıramaz olur. Bu eski bir kuraldır: herkes bir başkasında şu çözümün yanlışlığını görür ve kendi «doğruluğu»na bir daha inanır. Ama öncülün yanlışlığı düzelmeden hiçbir «doğru çözüm olamaz. Çözüm ancak ve ancak tartışma koşullarının dönüştürülmesiyle mümkündür. Bu bakımdan da demokrasinin üzerindeki vurgu, Türk Solu'nun genel karakterini sınıyacak kertextir.

Türk sosyalistlerinin ortak paydası hâlâ ülkenin sorunlarına bir «Doğu» çözümü aramak zorunda oldukları inancıdır. Bu, «devletin kurtarıcısı» Ecevit içinde doğruydu —bu yüzden Ecevit daha ilerici politikalarına rağmen çoğulcu politika yürütme konusunda daha «ileri» biri olan Demirel'den daha yetersiz kaldı. 1978'de yeniden iktidara geldiğinde ekonomide bir «halk sektörü» yaratma girişimi, «kitleler»i gerikalmışlıklarından —yukarıdan bir hamleyle— kur-

tarmak için tasarlanmış tipik bir devletçilikti. Üçüncü Dünyacı bir «kalkınmacılık» perpektifi bütün sosyalist gruplarda da görülebilir. «Bağımsızlar»ın —Devrimci Yol ve Kurtuluş— geçmişlerinin «silâh- lı mücadele» gelenekleri, Leninizmin yarı Stalinist modeli ve faşizm sorununun askeri çözümü «Doğu»lu bir çözüme ağırlık vermişti. Maoçu grupların sloganları ve «tahtilleri» de aynı çağrışıma yol açı- yordu. TKP ve Sovyet yanlısı örgütler, yönelimlerinde kesinlikle «Av- rupa komünisti» değildi, ve onların «ileri demokrasi»si 1970'ler bo- yunca Türk burjuvazisinin zaten sunduğundan bariz biçimde daha geri kalmıştı. Bu, Türkiye'ninde Berlinguer'in Hıristiyan Demokra- siyle «tarihi uzlaşma»sının bir benzerini aranması gerektiği anlamı- na gelmez; Sol zaten Kemalizm ile böyle bir tecrübe yaşadı. Önemli olan, Sol'un, kendinden başka hiçbir siyasi gücün tasarlayamadığı ve öneremediği bir yaşama biçimini kitlelere inandırıcı biçimde sunmasıdır.

Marxçıların özümsemesi gereken paradoks, Türkiye'nin iktisa- di (1977'de kişi başına GSMH Cezayir ve Meksika'ninkilerle aynıy- dı) ve toplumsal bakımdan (1975'te yetişkinlerin okuma yazma ora- nı sadece 60'tu) görece gerikalmış bir ülke olmasına rağmen³⁸ siyasi bakımdan görece ileri olmasıdır. Askeri müdahalelere rağmen, mu- halif liderlerin pek çok kereler halkoyuyla —bu da örneğin Japon- ya'da hiç olmamış bir şeydir— iktidara gelip gittiği bir çiftparti sis- temini gerçekleştirmiştir. Bu dengesizlik, ülkenin hiçbir zaman doğ- rudan sömürgeleştirilmemiş olmasından doğuş, kendi egemenliğiyle ve kendine özgü «Batı» ve «Doğu» bileşimiyle korunmuştu. Padişah- lığı yıkan bir erken milliyetçilik olarak Atatürk'ün milliyetçiliği çağdaşlaşmacı bir seferberlikti, ama popüler değildi. Türkiye'de Sol popüler bir toplumsal dönüşümün yönünü gösterebilir ve bunun organik gerçekleşme sürecinde belirleyici bir rol oynayabilir.

1980 askeri müdahalesi hem Sol, hem Sağ için yeni bir durum yarattı: MHP bazı avantajlarını kaybetti, ama asıl saldırı Sol'a yö- neldi. Bu son acılı deneyimden sonra Türkiye Solu'nun önemli ders- ler çıkarması ve ezilenlerle sömürülenler arasında gerçek köklerini bulan bir sosyalist direnişi oluşturabilmesi beklenir. Türk burjuva- zisinin çelişkileri ordu tarafından çözülmüş değildir ve süresi belli olmasa da Sıkıyönetim işçi sınıfının örgütlenme potansiyelini büs- bütün bastıramayacaktır.

38. Türkiye'de kişi başına GSMH 1977'de 1.110 dolardı. (Dünya Bankası, World Development Report 1979 [New York: Oxford University Press, 1979] s. 127.)

Aşırı Milliyetçi Sağ

Mehmet Ali Ağaoğulları (*)

Genelde «aşırı milliyetçilik» olarak tanımlayabileceğimiz, ve çe- şitli dönemlerde belli farklılıklar göstererek «Türkçülük», «Turan- cılık», «milliyetçilik», «ülküçülük» vb. gibi adlar almış olan bu ide- olojik-siyasal akım, Türkiye'nin düşünsel ve siyasal yaşamında çok değişik konular içinde bulunmuştur. Bir aydın seçkin ideali ola- rak beliren aşırı milliyetçilik, tarihin çalkantıları içinde ve değişen koşulların belirlenmesiyle, kısa bir süre için iktidarın ideolojisi du- rumuna gelip uygulanmaya konmuş, buradan muhalefete, hattâ ya- sa dışılığa itilmiş, daha sonra iktidara ortak olabilmüş, ve bunun- la yetinmeyip devleti terör yoluyla ele geçirme uğraşı içine girmiş- tir.

Böylesine değişik evrelerden geçen aşırı milliyetçiliğin incelen- mesinde kronolojik bir plân benimsenmiştir. Bu yaklaşımla, gerek konunun bütünselliği daha kolay bir biçimde kavranabilecek, ge- rek birbirini izleyen bu evreler arasındaki bağlar göz ardı edilme- yerek aşırı milliyetçiliğin çeşitli dönemlerde içinde bulunduğu top- lumsal-ktisadi ve siyasal koşullarla olan ilişkisi —etkileşimi daha açıkça ortaya konabilecektir. Bir başka deyişle, çalışmada tarihsel yaklaşım kullanılmak birlikte, her bölüm analitik (çözümse) bir yöntem doğrultusunda ele alınıp irdelenmeye çalışılacaktır. Her ne kadar elinizdeki kitap Cumhuriyet Türkiye'sini konu ediniyorsa da, günümüzdeki aşırı milliyetçiliğin düşünsel kökenlerinin daha önce- ki dönemlere uzanmasından ötürü, bu incelemenin 1923 öncesini de kapsamaması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın ilk bölümü Osmanlı İmparatorluğu dönemine ayrılmıştır. İkinci bölüm, kabaca 1923-1960 yıllarını içermektedir. 1960-1980 yılları arasındaki dönemi kapsayan son bölüm, güncelliğinden ve aşağıda anlatılan çeşitli ne- denlerden dolayı en önemli olanıdır. Bu bakımdan, çalışmanın bö- lümleri arasında bir dengesizlik yaratmaktan kaçınılmayarak ağır- lık üçüncü bölüme tanınmıştır.

(*) Aslı Türkçedir.